

BULGARİSTAN DİPLOMATİK BELGELERİNE GÖRE TRAKYA'DA MİLLÎ MÜCADELE VE TÜRK-BULGAR İLİŞKİLERİ (1919-1922)

İbrahim KAMİL*

Öz

İttifak grubundaki Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmişlerdir. Her iki devlete ağır yaptırımları olan ateşkes ve barış antlaşmaları imzalatılmıştır. Bulgaristan Selanik Ateşkesini, Osmanlı Devleti de Mondros Ateşkesini onaylamıştır. Mondros'un ilgili maddeleri gereğince Anadolu ve Trakya işgal edilmiş, İzmir'le birlikte Doğu ve Batı Trakya'ya Yunan orduları girmiştir. Yunanlıların, işkence ve öldürmelere yönelik baskılar yapmaları üzerine Trakya'daki Türk halkı örgütlenmiş, kurduğu dernekler, düzenlediği kongreler ve mitingler yoluyla tepkisini göstermiştir. Bulgaristan Başbakanı Aleksandır Stamboliyski Anadolu ve Trakya'daki Millî Mücadele'ye olumlu yaklaşmış, yardımda bulunmuş ve Ankara'ya heyetler göndererek Mustafa Kemal'e olan desteğini açıkça göstermiştir. Mustafa Kemal de Stamboliyski'ye mektup göndermiş, amacını anlatmış, Türk ve Bulgar halklarının dostluklarına değinmiştir. Bu çalışmada, Trakya'daki Millî Mücadele'yi yakından gözlemleyen Bulgaristan diplomatik temsilciliklerinin hazırladığı açık-gizli bilgi ve raporlardan faydalanılmış, Trakya'nın işgali ve kurtarılmasına kadar Millî Mücadele'nin takip ettiği gelişmeler değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan, Millî Mücadele, Trakya, Türk-Bulgar İlişkileri, Yunan İşgali.

THE NATIONAL CAMPAIGN IN THRACE AND TURKISH-BULGARIAN RELATIONS ACCORDING TO THE BULGARIAN DIPLOMATIC DOCUMENTS (1919-1922)

Abstract

The Ottoman Empire and Bulgaria, on the side of the Central Powers, were defeated in the First World War. Agreements and armistices with heavy sanctions were signed with both states. Bulgaria approved the Armistice of Thessalonica and the Ottoman Empire approved the Armistice of Mudros. In accordance with the related articles of the Armistice of Mudros, Anatolia and Thrace were occupied and the Greek armies entered Eastern and Western Thrace as well as İzmir. The Turkish people organized against the Greek pressure of torture and murder and reacted against it through the establishment of associations and organization

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler.
(ibrahimkamil@trakya.edu.tr).

of congresses and rallies. The Bulgarian Prime Minister Aleksandar Stamboliyski took a bright view of and favored the National Campaign in Anatolia and Thrace and manifested his support for Mustafa Kemal by sending delegates to Ankara. As for Mustafa Kemal, he sent Stamboliyski a letter in which he explained his purpose and referred to the fellowship of Turkish and Bulgarian peoples. In this study, secret or revealed information and reports prepared by the Bulgarian diplomatic missions observing the National Campaign in Thrace were used and the developments of National Campaign including the invasion of Thrace until its liberation were analyzed.

Keywords: *Bulgaria, National Campaign, Thrace, Turkish-Bulgarian Relations, Greek Invasion.*

Giriş

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren; Osmanlı Devleti'ne yönelik isyanlar, bunların bastırılması, Bulgar Prenslığının kurulması, Doğu Rumeli'nin ilhakı, Bulgaristan'ın bağımsızlığı ve Balkan Savaşları gibi olaylar yüzünden dalgalı bir seyir takip eden Türk-Bulgar ilişkileri, Birinci Dünya Savaşındaki "Cephe Kardeşliği" sebebiyle sakinleşmiş ve hatta yakınlaşmıştır. Ancak bu savaşta İttifak Devletleri safında çarpışan Osmanlı Devleti ve Bulgaristan yenilmişler, önce ateşkes sonra da barış antlaşmaları imzalamak zorunda kalmışlardır. Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkesini, Bulgaristan 29 Eylül 1918 tarihinde Selanik Ateşkesini sonra da 27 Kasım 1919'da Neuilly Antlaşması'nı onaylamıştır.¹Ateşkesin gizli olan üçüncü maddesi gereğince Bulgaristan, Osmanlı Devleti'yle olan ilişkilerini sonlandırmıştır. İtilaf Devletleri tarafından Osmanlı Devleti'ne de baskı yapılmış ve Bulgaristan ile ilişkiler bitirilmiştir. Bu çerçevede Osmanlı Devleti, 28 Kasım 1918 tarihinde Bulgaristan'a nota vermiş,² İstanbul'daki Bulgar elçisi Kolişev'in görevini sonlandırmış, İzmir ve Edirne'deki Bulgar Konsolosluklarını ise kapatmıştır. Aynı şekilde 17 Aralık 1918 tarihinde Bulgaristan da Osmanlı Devleti'ne bir nota vermiş ve Sofya'daki Elçisi Sefa Bey'i geri göndermiş; ayrıca Varna, Burgaz, Rusçuk'taki Türk Konsolosluklarını kapatarak görevlilerin ülkeyi terk etmelerini istemiştir.³ Böylece iki ülke arasında sona erdirilen diplomatik ilişkiler Türk Kurtuluş Savaşı döneminde, savaşa katılmamış diğer ülke temsilciliklerinin bünyesinde sürdürülmeye çalışılmış, kısa bir süre de olsa, Osmanlı Devleti nezdinde Bulgaristan'ı İstanbul'daki İsveç Elçiliği,⁴ Bulgaristan nezdinde Osmanlı Devleti'ni de Sofya'daki İspanya Elçiliği temsil etmiştir.

1 Sava Penkov, *Mejdunarodni Dogovori na Bulgariya (681-1947)*, İzdatelstvo "JorjNef", Sofya-Jeneva-Parij, 1992, ss. 235-237.

2 Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, Cem Yay., İstanbul, 1984, ss. 115-116.

3 Hüseyin Avni Bıçaklı, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1919-1988)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1988, s. 56.

4 Stefan Velikov, *Kemalistkata Revolütsiya i Bılgarskata Obştestvenost (1918-1922)*, İzdatelstvo na Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1966, s. 66.

Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Krallığı arasındaki diplomatik ilişkiler 18 Ekim 1925 tarihinde imzalanan Dostluk Antlaşması'ndan⁵ itibaren düzene girmiştir.⁶

Çalışmayla; Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'ne dayatılan Mondros Ateşkesi bahane edilerek İtilaf Devletlerince Anadolu ve Trakya'nın işgal edilmesi, işgal üzerine Mustafa Kemal önderliğinde başlatılan Millî Mücadele ve bu mücadeleye Bulgaristan siyasal/diplomatik çevrelerinin yaklaşımı analiz edilmek istenmiştir. Bu sebeple Bulgaristan Devlet Arşivinden faydalanılmıştır. Arşivde bulunan İstanbul ve Edirne'deki Bulgar temsilciliklerinin Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı ile diğer ilgili kurumlara gönderdiği belgeler değerlendirilmiştir.

1. Yunan İşgali, Trakya'da Ulusal Örgütler ve Faaliyetler

Mondros Ateşkesinin imzalanmasının ardından İtilaf Devletleri Anadolu'nun dört bir tarafını işgal etmişlerdir. Bundan Doğu Trakya da etkilenmiş, 4 Kasım 1918 tarihinde bölgeye bir Fransız alayı gelerek Uzunköprü-Sirkeci demiryolunu kontrol altına almıştır.⁷ Çok geçmeden işletmesini üstlenen Fransızlar, 1919 yılının Ocak ayı ortalarında demiryolunun korunmasını bir Yunan taburuna vermişlerdir. Bu duruma İstanbul Hükûmetinin tepki göstermemesi üzerine Yunanistan Başbakanı Venizelos, Yunan isteklerine dair İngiliz Başbakanı Lloyd George'a biri 2 Kasım 1918 tarihinde, diğeri Paris Barış Konferansı görüşmelerinin devam ettiği 30 Aralık 1919 tarihinde olmak üzere iki muhtıra vermiştir.⁸ Venizelos, Trakya ile ilgili Yunan isteklerini açıklarken muhatap olarak karşısına Osmanlı Devleti yerine Bulgaristan'ı almıştır. Çünkü Barış Konferansında Türkler temsil edilmemiştir. Ayrıca Venizelos, bu iki muhtıra ile Trakya üzerindeki Bulgar iddialarını daha zayıf olduğunu görenek çürütmek ve Türkleri yalnız bırakmak istemiştir.⁹

Nüfusça çoğunluk olmalarına rağmen Türklerin Paris Barış Konferansı'nda temsil edilmemesi ve bölgenin Yunanistan'a bırakılma olasılığının ortaya çıkması Trakya'daki Türkleri arayışa yöneltmiştir. Dolayısıyla Bulgar Komiteleriyle Trakya-Paşaeli Heyet-i Osmaniyesi (Tr. Pş. M. H. O.) ve Batı Trakya Komitesi arasında işbirliği yapılmış, hatta Gümülcine'deki Türk Komitesi Yunan işgali üzerine dağlara çıkarak orada geçici bir hükûmet kurmuştur. Türk Komitesi ayrıca Trakya'nın özerkliğini ilan edebileceğini Bulgar Komitesi'ne bildirmiş

5 İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1983, ss. 255-259.

6 Vitka Toşkova, "İzpitnitelnata Vlast i Vinşnata Politika na Bulgariya (1919-1945)", *120 Godini İzpitnitelna Vlast v Bulgariya*, Naučna Konferentsiya, Sofya, 6-7 Yuli 1999, İzdatelska Kışta "Gutenberg", Sofya, 1999, s. 166.

7 Tevfik Bıyıkhoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, C. I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987, s. 145.

8 Bıyıkhoğlu, a. g. e., C. I, s. 146.

9 Bıyıkhoğlu, a. g. e., C. I, s. 146.

ve kendilerine katılmasını istemiştir.¹⁰ Çok geçmeden de Trakya'nın özerkliği için mücadele edecek olan Batı Trakya İhtilâl Hükûmeti kurulmuştur. Hükûmet Türkçe, Bulgarca ve Fransızca olarak yayınladığı bir bildiri ile Yunan işgaline savaş açmıştır. İhtilâl Hükûmetinde 7 Türk ve 3 Bulgar yer almış, başkanlarının Gümülcine'den Tevfik Bey olduğu ilan edilmiştir.¹¹ (Ek-1)

Demiryolunun kontrolü bir Yunan taburuna verilince aynı hat üzerindeki Hadımköy, Çatalca, Çorlu, Muratlı, Lüleburgaz ve Uzunköprü gibi şehirlere de Yunan birlikleri gönderilmiştir.¹² Bu arada Mondros Mütarekesi'nin Osmanlı ordusunun silahsızlandırılması için aldığı kararın uygulamaya konmasının getirdiği boşluktan yaralanan Rum çeteleri Trakya'da istediklerini yapmaya başlamışlardır. Örneğin, Uzunköprü içinde ve civarında devlet memurlarını, polis ve jandarmalar ile Keşan'dan İpsala'ya giden Türk savcısını ailesiyle birlikte şehit etmişler, bir Bucak müdürünü taşla ve halktan bazılarını da baltalarla öldürmüşlerdir.¹³ Rum çetelerinin bu taşkınlıklarının bazı Yunan Komiteleri tarafından desteklendiği ve organize edildiği görülmüştür. Yunan Komitelerinden birinin geri dönen Doğu Trakyalı göçmenlerin evlerini tamir eden, çift hayvanları almak için para yardımlarında bulunan, tarım aletleri veren "Yunan Komitesi"; diğeri ve asıl önemlisinin ise Trakya'nın Yunanistan'a ilhaki için çalışan "Trakya Komitesi" olduğu tespit edilmiştir.¹⁴ O sıralarda İstanbul işgal altındadır. İngiliz askerleri tarafından Harbiye Nezareti, Meclis-i Mebusan ve İstanbul'un çeşitli yerlerindeki askerî garnizonlar ele geçirilerek Osmanlı Hükûmeti görevini yapamaz hale getirilmiştir. Bunun üzerine Cafer Tayyar Paşa, İstanbul ile ilişkisini kesmiş ve kendisini Doğu Trakya'nın yöneticisi ilan etmiştir. Cafer Tayyar Paşa aynı gün Edirne'deki İngiliz askerî birliği ve yetkililerini ziyaret etmiş, Trakya'yı işgal edenlerle savaşacağını açıklamıştır.¹⁵

İstanbul'un işgali sürerken, ilerde Sevr Antlaşması'nın esaslarını belirleyecek olan San-Remo Konferansı sonuçlanmış ve alınan kararlar Osmanlı Hükûmetine kabul ettirilmiştir. Söz konusu konferansta Yunanistan'a geniş topraklar verilmiş, onun bir taraftan Karadeniz'e diğer taraftan Marmara'nın Kuzey ve Ege'nin Doğu kıyılarına yayılması gerçekleşmiştir. Bulgaristan'a ise Ege Denizi'ne çıkış sağlanmış ve Dedeağaç verilmiştir.¹⁶ Mustafa Kemal, diğer konularla birlikte Batı Trakya sorununda haksız kararlar veren San-Remo Konferansı'nı kesinlikle tanımamış, uzun ve yıpratıcı bir savaşı göze almıştır. Mustafa Kemal ve T.B.M.M. Hükûmetine rağmen Yunanlılar, San-Remo Konferansı kararlarına dayanarak 14 Mayıs 1920 tarihinde Batı Trakya'yı işgale

10 Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, 1.72.

11 Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, 1.79, 83-84, 86.

12 Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilâli, Millî Mücadele I*, Burçak Yay., İstanbul, 1966, s. 187.

13 Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi No: 29/4125'ten aktaran Biyıklıoğlu, a. g. e., C. I, s. 203.

14 Selek, *Anadolu... I*, ss. 187-188.

15 Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, 1. 3.

16 *Bilgarskata İstoriya v Dati (681-1948)*, Hronologičen Spravočnik, (Sis.) Rumen Daskalov, Krasimira Daskalova, Vanya Elenkova, İz. "7M", Sofya, t. y., s. 218.

başlamışlar¹⁷ ve İskeç'e den demiryolu ile Gümülcine'ye girmişlerdir. Bunun üzerine Fransız askerleri 22 Mayıs'tan itibaren Trakya'dan çekilmişlerdir.¹⁸

O tarihlerde Bulgaristan Hükûmeti ile Osmanlı Devleti arasında henüz resmi ilişkiler kurulmamış ve Yunanlılara karşı yapılabilecek işbirliği konuları görüşülmemiştir. Buna rağmen Cafer Tayyar Paşa'nın girişimleri sürmüştür. Karaağaç'tan Bulgar Dışişleri Bakanlığına gönderilen bir belgeye göre; 3 Mayıs 1920 tarihinde Cafer Tayyar Paşa Karaağaç'taki Bulgar yetkilisi ile görüşmüş, karşılıklı iş birliği yapılıp yapılamayacağını sormuş ve bu iş birliği sayesinde Yunan işgalinin önlenebileceğini belirtmiştir. Bu görüşmede Cafer Tayyar Paşa ayrıca Trakya'nın Bulgar ve Türk çıkarları doğrultusunda paylaşılması önerisinde bulunmuştur.¹⁹

Yunan orduları, Doğu Trakya'nın işgaline resmen 20 Temmuz 1920 sabahı başlamışlardır. Marmara kıyılarına saldırmışlar, Ereğli'yi bombalamışlar ve Sultan Çiftliği bölgesine de asker çıkarmışlardır. Bu saldırılara karşı savunma yapacak olan Ereğli ve Tekirdağ'daki 55. Tümen birliklerimiz başarısız olunca Yunan birlikleri Çorlu'ya doğru ilerlemişler ve buradaki 168. Alayın iki taburunu yenerek şehre girmişlerdir. Yunan ordusunun ilerlemesi üzerine I. Kolordu Komutanlığından İstanbul'a bir rapor iletilmiştir. Rapor, Osmanlı Vükela Meclisi'nde okunduktan sonra "Doğu Trakya'nın Yunanlılar tarafından işgali, konferansın kararları icabından olmakla, faydasız kan dökülmesine ve Müslüman ahalinin perişanlığına yol açacak muharebelere meydan verilmeyerek harekâtımızın, ona göre tanzimi ve muharebeden katîyen kaçınılması tavsiye olunur"²⁰ şeklinde emir verilmiştir. Cephedeki subay ve askerlerin savaşa azmini kırıcı ve teslimiyetçi olan bu emir üzerine, işgale karşı yapılan mücadele zayıflamıştır. İlerleyen günlerde I. Kolordu Lüleburgaz ve Babaeski'yi terk etmiş, Lalapaşa'ya kadar çekilmiştir.²¹ Ancak burada da tutunamamış, Komutanlığın 24 Temmuz 1920 tarihinde yayınladığı bir emirle Bulgaristan'a doğru hareket etmiştir.²² Önceden haber verildiği için, gelen Türk birlikleri Bulgaristan topraklarına alınmıştır. Sayılarının yaklaşık 10 bin kişi olduğu ve bunların ülke içlerine, özellikle de Yambol'a yerleştirildikleri Bulgar Genelkurmay Başkanlığı tarafından Bulgaristan Dışişleri ve İçişleri Bakanlıklarına bildirilmiştir.²³ Ayrıca Stamboliyski Hükûmeti 2 milyon leva yardımda bulunmuş ve sonraları bu birliklerin Anadolu'ya dönerek Millî Mücadele'ye katılmalarını sağlamıştır.²⁴

17 Hülya Toker, "Millî Mücadele Döneminde Türk-Bulgar İlişkileri ve 1. Kolordunun Bulgaristan'a Sığınması", XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askerî-Siyasi İlişkileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, s. 129.

18 Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 68.

19 Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 46-g-47.

20 Bıyıklıoğlu, a. g. e., C. I, s. 357.

21 Bıyıklıoğlu, a. g. e., C. I, ss. 363-364.

22 Edip Başer, *Mütarekeden Sonra İstanbul Hükümetleri ve Trakya Politikaları*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2009, s. 103.

23 Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 22.

24 Cengiz Hakov, "Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı ve Aleksandır Stamboliyski Hükümeti",

Türk askerî kaynaklarına göre; Bulgaristan topraklarına 700 subay ve askerî memur, 4 bin er, 10 bin kadar göçmen, 3 bin kadar piyade tüfeği, 30 makineli tüfek, 31 top ve 200 kadar sivil devlet memuru geçmiştir.²⁵ Kolordu Komutanlığı'nın yaptığı anlaşma gereği bütün silâh ve cephaneler sınır geçmez Bulgarlara bırakılmış, askerî harekâta ait gizli belgeler ise yakılmıştır.²⁶ Türk subay ve erlerinin Bulgaristan Hükûmeti yetkililerine bıraktıkları silah ve cephaneler Yunanlılar, Bulgarlar ve İtilaf Devletleri arasında sorunlar yaratmış, zaman zaman ilişkileri de gerginleştirmiştir. Örneğin, sınır bölgelerinde toplatılan silahları Yunanlılar Bulgar topraklarına girerek almaya çalışmışlar, ancak Bulgarlar tarafından şiddetle engellenecekleri kendilerine bildirilmiştir.²⁷ Yunan askerlerinin teşebbüsleri karşısında Bulgaristan Başbakanı Stamboliyski, Sofya'daki İngiliz Büyükelçiliği'ne bir nota vermiş ve Yunanlıların durdurulmasını talep etmiştir. İngiliz elçisi de cevabî bir nota göndererek kendisinden Bulgar sınır bölgelerindeki köylerin aranmasını ve Türklerin gizlediği silahların bulunmasını istemiştir.²⁸

Doğu Trakya, altı gün gibi kısa bir sürede Yunan birliklerinin eline geçmiştir. Yunanlıların bu başarısı karşılıklı cephe savaşıyla olmamış, I. Kolordu'nun zayıflığı ve dağınkılığından kaynaklanmıştır. Karaağaç ve Uzunköprü dışında hiçbir yerde karşı koyma görülmemiştir. Yunanlılar adeta elini kolunu sallayarak Trakya'yı işgal etmişlerdir. Bu savaşta Cafer Tayyar Paşa de esir düşmüş ve Atina'ya götürülmüştür.²⁹ Doğu Trakya'nın işgal edilmesi üzerine Müslüman Türk halkı tepki göstermeye başlamıştır. Önceleri pek organize olmasa da daha sonra geniş ve düzenli biçimlerde ve hemen hemen her gün işgalci Yunan askerlerine, İstanbul Hükûmetine ve İtilaf Devletlerine karşı toplantılar ve mitingler düzenlemişlerdir. Edirne, Kırklareli ve Uzunköprü'deki faaliyetler daha yoğun olmuştur.³⁰ Bu çalışmalar etkisini göstermiş, Yunan işgaline direnen Trakya'daki Müslüman Türk halkı önce kurduğu çeşitli dernekler etrafında örgütlenmiş, sonra da kongreler yapmıştır.

Bu derneklerin ilki Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesidir (Tr. Pş. M. H. O.).³¹ Önceleri adı Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olan dernek, 7-30 Kasım 1918 tarihleri arasında Yolageldili Kasım Efendi'nin

Atatürk ve Stamboliyski, Türk-Bulgar İlişkileri Üzerine, Investpres AD, Sofya, 2001, s. 35.

25 *Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, II. Cilt, 2. Kısım...*, ss. 364-368'den aktaran Başer, a. g. e., s. 105. Bir Bulgar kaynağında miktar şöyle açıklanmıştır: Birkaç yüz subay, birkaç bin er, yaklaşık 22.200 sivil halk Bulgar sınırından içeri girmiştir. Velko Velkov, "Kemal Atatürk i Bilgaro-Turskite Otnoşeniya", *Mejdunarodni Otnoşeniya*, 1977, No: 2, s. 131.

26 Toker, "Milli Mücadele Döneminde Türk-Bulgar İlişkileri...", s. 132. Bıyıklıoğlu, a. g. e., C. I, ss. 369-370.

27 *Ts. D. İ. A.*, f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 23.

28 *Ts. D. İ. A.*, f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 33.

29 Velikov, *Kemalistkata Revölütsiya...*, s. 103.

30 *Ts. D. İ. A.*, f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 1-2.

31 Zekâi Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, s. 13. Bıyıklıoğlu, a. g. e., C. I, ss. 123-124.

İstanbul Küçük Kınacıyan hanındaki yazıhanesinde yapılan toplantılar sonucu kurulmuştur.³² Yayın organı 2 Aralık 1918 tarihinde faaliyete başlayan Trakya-Paşaeli gazetesidir.³³ Derneğin kanuni kurucuları Edirne Müftüsü Mestan, Edirne Belediye Başkanı Şevket, Avukat Şeref (Aykut), Maksud Beyzade Derviş, Müftüzade Cemal, Nazmi Beyzad (Beyzade), İsmail, Ali Rıza Efendizade, Ali Seyfi (Tülümen) ve Kemanlızade Ömer'dir.³⁴ Edirne'den başka Kırklareli, Tekirdağ ve Gelibolu'dan da üyeler katılmış ve Cemiyet bütün Trakya'da halkın desteğini kazanmıştır.³⁵ Cemiyet, yerel yöneticilerin muhalif yaklaşımları sebebiyle bazı bucak ve köylerde teşkilatlanamamasına rağmen özellikle ilçelerde faaliyet gösterebilmiş ve buralarda yönetim işleri müftülere bırakılmıştır.³⁶ Amacını Trakya halkının haklarını savunmak;³⁷ Edirne, Tekirdağ, Kırklareli ve Batı Trakya Türklerinin hukukunu korumak olarak açıklamıştır.³⁸

İkinci bir dernek, Batı Trakya Komitesi adı altında 10 Kasım 1918'de kurulmuştur. Komitede İskeçeli Arif Bey, Hasan Tahsin (Argün) ve Hüseyin Sabri (Tüten) görev almışlardır. Batı Trakya Komitesi'nin amacı Batı Trakya'yı yabancı esaretinden kurtarmaya çalışmaktır. Bu sebeple halkın büyük çoğunluğu Türk olan Batı Trakya'da Wilson prensipleri çerçevesinde plebisit yapılmasını istemiştir. Ayrıca Komite, Bulgaristan'ın elinde bulunan Meriç'le Mesta-Karasu arasındaki bölgeden başka Mesta ve Ustruma nehirleri arasındaki Kavala, Drama ve Serez'i Batı Trakya toprakları olarak gördüğünü açıklamıştır.³⁹ Komitenin amaçları doğrultusunda İstanbul'da bulunan Batı Trakyalılar yardımda bulunmuşlardır. Ayrıca Bulgar Parlamentosundaki Türk milletvekilleri de destek vermişlerdir. Buradaki Türk milletvekilleri 18 Aralık 1918 tarihinde Sofya'daki Büyük Devletlerin temsilcilerine ilettikleri muhtıra Batı Trakya davasını anlatmışlardır.⁴⁰

Batı Trakya Komitesi'nin kuruluşu ve faaliyete başlamasından yaklaşık bir ay sonra Komite, Tr. Pş. M. H. O. ile İstanbul'da bir arada çalışma kararı almıştır. Edirne Belediye Başkanı Şevket ve Avukat Şeref Beylerin Batı Trakyalılar ile yaptıkları görüşmeler sonucu "Siyasi Üyeler" adı altında ve Batı Trakya adına Hasan Tahsin (Argün), Hüseyin Sabri (Tüten) ile Trakya-Paşaeli Derneği adına Edirne Milletvekili Faik Kaltakkıran ve Kasım (Yolageldili) Beylerden bir karma

32 Yücel, "Yararlı ve Zararlı Dernekler", *Milli Mücadele Tarihi*, C. I, (Yay. Haz.) Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005, s. 93.

33 Özkaya, "Yararlı ve Zararlı...", s. 93. Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk...*, s. 13.

34 *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, (Yay. Haz.) Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık, Dursun Ali Akbulut, Mustafa Balcıoğlu, Nuri Köstüklü, Azmi Süslü, Refik Turan, Cezmi Eraslan, Mehmet Akif Tural, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2012, s. 326.

35 *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I ...*, s. 327.

36 Mehmet Serez, *Atatürk ve Milli Mücadele'de Tekirdağ*, Tekirdağ Valiliği Yay., Tekirdağ, 1988, s. 23.

37 M. Tayyip Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken, Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2011, s. 79.

38 *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. V, İletişim yay., İstanbul, 1985, s. 1171.

39 Bıyıklıoğlu, *a. g. e.*, C. I, s. 138.

40 Metnin tamamı için bkz.: Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, Vesikalar, Resimler, Plan ve Haritalar*, C. II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987, ss. 37-41, vesika N: 26.

komisyon oluşturulmuştur.⁴¹ Bu iki dernek Batı ve Doğu Trakya'nın Yunanlılar tarafından işgaline kadar birlikte çalışmışlardır.

İtilaf Devletleri adına Fransızların Batı Trakya'yı işgalinden sonra Batı Trakya Komitesi, merkezini Gümülcine'ye nakletmiş, Yunan işgali sırasında ise Gümülcine'nin Kuzeyindeki Hemetli nahiye merkezinde Peştreli Tevfik Bey Batı Trakya Hükümetini kurmuştur.⁴² Yunanistan'ın bu bölgeyi de işgal etmesi üzerine Hükümet üyeleri Sofya'ya ve İstanbul'a çekilmişlerdir. Batı Trakya'nın Yunanistan tarafından işgalinden iki yıl sonra, 25 Nisan 1922'de, İstanbul'da Garbi Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (G. Tr. M. H. C.) adıyla üçüncü bir dernek kurulmuştur. Derneğin amacının Doğuda Meriç, batıda Ustruma, kuzeyde 1912 Balkan Savaşı'ndan önceki Türk-Bulgar sınırı ve Güneyde Ege Denizi ile çevrili bölgenin, halkın oyuna başvurmak suretiyle siyasi geleceğinin belirlenmesi olduğu açıklanmıştır.⁴³

Trakya'nın Yunan işgalinden kurtarılmasına yönelik yapılan diğer faaliyetlerden biri çeşitli illerde kongreler toplanmasını sağlamak olmuştur. Bu faaliyetler; Yunan ordusunun Trakya'ya hâkim olmaya başlaması ve Rum örgütlerinin Trakya'yı Yunanistan'a ilhak etmeye çalışması ile Türk halkına yaptıkları mezalim üzerine hızlandırılmıştır. Ayrıca Trakya'daki vahim durumu gören Mustafa Kemal'in: *"Yunanlıların ve yerli Rumların teşkilât ve teşebbüsâtına karşı, tarafımızdan da, aynı teşkilat ve teşebbüslere girilmesi ve Sivas Kongresi Nizamnâmesinin lâhikasına göre silahlı millî müfrezeler kurulması ve Kolordu'nun bu hususta azami derecede gizli yardımda bulunmasını"*⁴⁴ isteyen emri gelmiştir. Bu emir üzerine I. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa bölgedeki Tümen Komutanlarına gizli bir emir göndermiş, Rum örgütlerini jandarma ve ordu birlikleri ile yok etmek mümkün olmadığından, Türklerin Avrupa'daki son parçası olan Doğu Trakya'nın savunulmasının ancak silahlı bir teşkilat kurulması ile mümkün olabileceğini belirtmiştir. Dolayısıyla Trakya'da silahlı millî bir teşkilatın kurulmasına karar vermek üzere 1920 yılının Ocak ayı ortalarında, Trakya-Paşaeli Cemiyeti Merkez Heyeti ve kaza heyetlerinden birer üyenin katılımıyla Edirne'de bir kongre toplanmıştır. Aslında daha önceleri ve sonrasında olmak üzere başka kongreler de düzenlenmiştir. Bunların ilki 10 Temmuz 1919'da, ikincisi 16 Ekim 1919'da, üçüncüsü 15 Ocak 1920'de ve dördüncüsü, 31 Mart 1920'deki Lüleburgaz kongresinden sonra 9 Mayıs 1920'de yapılmıştır.⁴⁵

15 Ocak 1920 tarihinde Edirne'de yapılan kongrede; *"Silahlı millî müfrezelerin işleriyle ve umumiyetle Doğu Trakya'ya vaki olacak tecavüzlere karşı millî bir müdafaa ve yerli ve ecnebi kuvvetlerin içeride yeltenecekleri olupbittilere veya barış konferansının Doğu Trakya'yı Osmanlı topluluğundan ayıracak kararlarına karşı*

41 Bıyıklıoğlu, a. g. e., C. I, s. 140.

42 Adil Özgüç, *Batı Trakya Türkleri*, Kutluğ Yay., İstanbul, 1974, s. 30.

43 Bıyıklıoğlu, a. g. e., C. II, s. 43-45, Vesika No: 29.

44 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, b. y. y., b. t. y., Vesaik, Vesika No: 247.

45 *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I ...*, s. 182.

koymak üzere; Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nden ayrı olarak bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Edirne Heyeti Muvakkatesi'nin ve şubelerinin kurulmasına" karar verilmiştir.⁴⁶ Bu arada son Osmanlı Meclisi, İtilaf Devletlerinin ablukası altındaki İstanbul'da toplanmış, Sivas Kongresi kararlarının ve Mustafa Kemal'in Ankara'da bulunan milletvekillerine verdiği talimatların bir sonucu olarak 28 Ocak 1920 tarihinde "Misak-ı Milli" kabul etmiştir.⁴⁷ Bunun üzerine İtilaf Devletleri 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgal etmişlerdir. Mustafa Kemal işgale şiddetle tepki göstermiş, aynı gün İstanbul'daki İtilaf güçleri temsilciliklerine, tarafsız yabancı devletler dışişleri bakanlıklarına, bütün vali ve komutanlar ile Müdafaa-i Hukuk heyetlerine protesto telgrafları göndermiştir.⁴⁸ Trakya'daki I. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar, Mustafa Kemal'in Anadolu ve Rumeli'deki komutanlara yazdığı 16 Mart 1920 tarihli "İstanbul'la muhabere ve münasebette müteyakkız bulunulmasını" emreden⁴⁹ telgrafı ve 9 Ocak 1920 tarih ve 55 numaralı, "Trakya'nın iç ve dış tehlikelere karşı korunması için neler yapılacağına dair seferberlik ve harekât planını" devreye sokmuş,⁵⁰ ilk iş olarak Doğu Trakya'nın İstanbul Hükûmetiyle olan ilişkilerini kesmiş ve bütün Edirne'de sıkıyönetim ilan etmiştir.⁵¹ Ayrıca bir bildiri yayınlamış, Trakya'nın işgaline karşı çıkıldığını ve kurtarılması için mücadele edileceğini açıklamıştır.⁵²

İşgaller karşısında ise Anadolu ve Trakya halkının tepkileri artmıştır. 21 Mart 1920 tarihinde Edirne'de bir miting düzenlenmiş⁵³ ve burada İstanbul'un işgalinin kınanması yanında Osmanlı topraklarını işgal eden her güce karşı savaşılacağı belirtilmiştir. Bu mitingde şu kararlar alınmıştır:

İtilaf Devletlerinin İstanbul'u işgali protesto edilmektedir.

Batı Trakya'da Otonomi olması arzulanmaktadır.

Yunan birlikleri Batı ve Doğu Trakya'yı ancak Türklerin cesetlerini çiğneyerek işgal edebileceklerdir.⁵⁴ (Ek-2)

Trakya'nın Yunan işgalinden kurtarılması için bir diğer kongre Lüleburgaz'da toplanmıştır. Edirne'deki Bulgar Başkonsolosluğu bir kongre yapılacağına dair duyurular aldığını, bu kongreye Trakya'daki hemen her

46 Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk...*, s. 108.

47 İlker Alp, "Misak-ı Milli", *Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul, Kerkük ve Erbil Meselesi Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2012, s. 182. Ali Güler, *Türk'ün Unutulan Yemini Misak-ı Milli*, Halk Kitabevi, İstanbul, 2015, s. 63.

48 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Günümüz Türkçesine Çeviren Mehmet Seçkin, Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul, 2004, ss. 323-326.

49 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, b. y. y., b. t. y., Vesaik, Vesika No: 255.

50 Aynı yer, Vesika No: 39. Bıyıklioğlu, a. g. e., C. I, s. 211.

51 *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938)*, (Yay. Haz.) Ali Sarıkoyuncu, Necati Aktaş, Ahmet Ceylan, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002, s. 194.

52 Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 3-5.

53 Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 10-g.

54 Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 12.

şehirden temsilcilerin gönderileceğini, Edirne'den Belediye Başkanı Şevket Bey önderliğinde 7 kişinin katılacağını ve görüşmelerin gizli olacağını Bulgaristan Dışişleri Bakanlığına bildirmiştir.⁵⁵ Böylece 31 Mart 1920 tarihinde⁵⁶ Şakir (Kesebir), Galip Bahtiyar, Hayrettin ve Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa'nın, Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti'nin, Edirne iline bağlı Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Gelibolu sancakları ile Çatalca sancağının her nahiyesinden birer üyenin katıldığı ve toplam 67 kişiden oluşan Lüleburgaz Kongresi toplanmıştır.⁵⁷ Yine Edirne Bulgar Başkonsolosluğunun verdiği bilgiye göre; kongrede konuşan Cafer Tayyar Paşa Osmanlı İmparatorluğu'nun genel durumunu değerlendirdikten sonra "Bu ülke için ölmeye karar verdim. Sizden bu bölgeyi savunmak için destek istiyorum. Aranızda razı olmayan varsa derhal bavulunu alıp bu ülkeyi terk etsin" demiş, bunun üzerine gözlerinden yaşlar akarak kongreye katılanların hepsi her türlü mal ve mülkünü hibe ederek ölene kadar bu ülkeyi savunacaklarına dair söz vermişlerdir. Bundan sonra Lüleburgaz'daki subaylar da kongreye çağrılmışlar ve Cafer Tayyar Paşa onlara da bir konuşma yapmış, kendisine inanmayanların ordudan ayrılacaklarını belirtmiş, ancak subayların tamamı onunla birlik olduklarını açıklamışlardır.⁵⁸

Kongreden sonra Edirne'ye dönen Cafer Tayyar Paşa, Bulgaristan Başkonsolosluğunu ziyaret ederek Lüleburgaz kongresi hakkında bilgi vermiş,⁵⁹ sonuçtan memnun olduğunu belirtmiş, alınan kararları gizli olmasına rağmen Başkonsolosa vereceğini söylemiştir. Bulgaristan Konsolosluğu da aldığı bilgileri Bulgar Dışişleri Bakanlığına göndermiştir.⁶⁰ İki gün süren görüşmelerden sonra kongre, 7 maddeden oluşan, Trakya'nın Türk olduğu ve Türk hâkimiyetinde kalması gerektiğini ilan eden kararlar almıştır.⁶¹ (Ek-3)

Lüleburgaz Kongresi'nde alınan kararların yedinci maddesinde olağanüstü durumlar karşısında yeniden bir kongre düzenlenebileceği ifade edilmiştir. Dolayısıyla gelişmeleri değerlendiren Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 2 Mayıs 1920 günü toplanarak bir dizi kararlar almıştır. Bu kararların bazılarında göre, Edirne ile Çatalca meclisleri üyeleri ile her belediye adına birer, her nahije adına ikişer üyeden ve bütün müftülerden oluşacak bir heyet 9 Mayıs Pazar günü Edirne'de toplanacaktır.⁶²

55 Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, 1.13-g.

56 Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I ..., s. 182.

57 Zekâi Güner, "Lüleburgaz Kongresi", 81. Yılında Lüleburgaz Kongresi, Ulusal Sempozyum 31 Mart 2001,(Yay. Haz.) Hüseyin Salman, Ali Arslan, Lüleburgaz Belediyesi, Lüleburgaz, 2001, ss. 54-55.

58 Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, 1. 31-g.

59 Stayko Trifonov, *Bilgarskoto Natsionalno Osvoboditelno Dvijeniye v Trakiya (1919-1934)*, Nauka i İzkustvo, Sofya, 1988, s. 57.

60 Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, 1. 29-g.

61 Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, 1. 29-g.

62 Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, 1. 55-g., 69-g.

Padişah iradesi, fetvalar ve hükümet bildirimleri ile engellenmeye çalışılmasına rağmen,⁶³ Edirne Kongresi'nden bir gün önce Selimiye cami avlusunda bir miting düzenlenerek Trakya'nın Türk yurdu olduğu ve herkesin onu savunacağı anlatılmaya çalışılmıştır. Ertesi gün ise, Edirne olağanüstü kongresi Erkek Öğretmen Okulu konferans salonunda başlamış ve 13 Mayıs tarihine kadar sürmüştür. İkinci Edirne Kongresi'nin 9 Mayıs 1920 tarihinde açıldığı Edirne Bulgar Başkonsolosluğu tercümanı tarafından Bulgar Dışişleri Bakanlığına bildirilmiştir. Verilen bilgilere göre, kongreye 340 üye katılmış ve köyler birer temsilci göndermiştir. Katılanlar hoca, tüccar, esnaf, köylü ve memurlardır. Kongre başkanı olarak Edirne Belediye Başkanı ve Kuva-yı Milliye Başkanı Şevket Bey seçilmiştir.⁶⁴

Edirne Kongresi'nin üçüncü oturumunda ise Bulgaristan Trakya Komitesi⁶⁵ Başkanı Prof. Mihalçev'in tebrik telgrafı okunmuş, Paris'e gidecek ve Trakya'nın Yunanistan'a verilmemesi ricasında bulunacak delege heyeti seçimi yapılmış ve halen Paris'te bulunan eski Atina Elçisi Galip Kemali Bey, Edirne halk temsilcisi Galip Bahtiyar Bey ve Lüleburgaz'dan Salih Bey görevlendirilerek İstanbul üzerinden Paris'e hareket etmeleri kararlaştırılmıştır.⁶⁶ Edirne Kongresi'nde, nüfus olarak Trakya'daki Türk ve Müslüman halkın büyük çoğunluğu oluşturduğu, Trakya'nın Yunanlılara verilmesi durumunda karşı koymak için mücadele edileceği doğrultusunda beş maddelik kararlar alınmıştır.⁶⁷

Edirne'de yapılan kongre ve mitingin haberini alan Bulgaristan Başbakanı Aleksandır Stamboliyski Paris Bulgar Elçiliği'ne bir şifreli telgraf göndererek durumu iletmış ve mitinge katılan herkese Trakya'daki Yunan işgaline karşı geleceğine dair yemin ettirildiğinden bahsetmiştir. Ayrıca Gümülcine'de de Yunanlılara karşı bir miting yapıldığı, keza bütün Bulgaristan'da Yunan isteklerine karşı mitingler düzenlendiği bilgisi de paylaşılmıştır.⁶⁸ (Ek-4)

2. Trakya'nın Kurtuluşu

Mustafa Kemal, Trakya-Paşaeli Cemiyeti'ne bir mektup göndermiştir. Bu mektupta, Büyük Millet Meclisi'nin Edirne'yi Türk Milleti'nin bir parçası saydığı, anavatana tekrar alınması için her türlü fedakârlığın yapılacağı, Cevat Abbas ve Galip Bahtiyar Beylerin bu konuda görevlendirildiği, Trakya davası ile Anadolu davasının bir olduğu ve her ikisinin de en kısa zamanda kurtulacağı

63 Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 16-g.

64 Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 55-g.

65 Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mehmet Çanlı, "Bulgar Trakya Komitesi (1918-1934)", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XI/2, (Kış 2011), ss. 277-292.

66 Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 57-g.

67 Bıyıklıoğlu, a. g. e., C. I, ss. 287-288.

68 Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 52.

düşüncesinde olduğundan bahsedilmiştir.⁶⁹ Şüphesiz Trakya sorunu sadece Mustafa Kemal ve Ankara Hükûmetinin değil aynı zamanda Türk halkının da millî davası haline gelmiştir. Bu durum Bulgaristan Konsolosluğu tarafından da tespit edilmiş ve İstanbul'dan Bulgar Genelkurmay Başkanlığı'na Türkiye'nin genel durumunu inceleyen bir rapor gönderilmiştir. Raporda, Birinci Dünya Savaşı'nda Türklerin galip gelmesi halinde Selanik ve Kavala dâhil olmak üzere Trakya'nın tamamını almak istediklerinden bahsedilmiştir.⁷⁰

Büyük Taarruzun başarıyla sonuçlanarak Yunanlıların yenilgiye uğratılması ve Anadolu'yu terke mecbur bırakılmaları İtilaf Devletlerini harekete geçirmiştir. Özellikle İngiltere Başbakanı Lloyd George, Türk ordusunun İstanbul ve Çanakkale'ye doğru bir harekâta girişeceğinden endişelenmiş, bu bölgeleri savunmak için sömürgelerinden asker toplanmasını istemiştir.⁷¹ Sömürgelerden Kanada ve Güney Afrika asker göndermeyi ret etmiştir. Avustralya ise kaçamak cevap vermiştir. Sadece Yeni Zelanda bir tabur veya bir tugay gönderebileceğini bildirmiştir.⁷² Bu arada Fransa'nın Olağanüstü Komiseri General Pelle Mustafa Kemal ile görüşmüş ve ondan Türk ordusunun "Tarafsız Bölge'ye" girmemesini istemiştir. Mustafa Kemal bu isteğe karşılık olarak, Millî Hükûmetin böyle bir bölge tanımadığı ve Trakya kurtarılmadıkça Türk ordusunun durmayacağı cevabını vermiştir.⁷³ Mustafa Kemal'in kararlılığını gören İtilaf Devletleri, 23 Eylül 1922 tarihinde askerî harekâtın durdurulması ve barış yapılmasını isteyen bir nota vermişlerdir. Bu notanın sonuna konulan cümlede; Üç İtilaf Devleti'nin konferansın başlamasından önce Türk, Yunan ve İtilaf Devletleri generallerinin belirleyecekleri bir sınır üzerine Yunan kuvvetlerinin çekilmesini sağlayacağı belirtilmiştir. Bu ifade Mustafa Kemal'in hoşuna gitmemiş, Büyük Millet Meclisinin Mudanya Konferansı hakkındaki gizli oturumda yaptığı konuşmada İtilaf Devletlerinin Trakya için bir sınır belirleyip Yunan ordusunu o sınıra çekmek için bir konferans yapmayı istediklerinden yakınmıştır.⁷⁴ Mustafa Kemal, Edirne dâhil Meriç'e kadar Trakya'nın boşaltılması ve Türkiye'ye verilmesini şart koştuğundan sonra notayı kabul etmiş ve bir konferansın toplanmasına razı olmuştur.⁷⁵ Böylece bilinen Mudanya Konferansı'nın yapılması sağlanmıştır.

15 Ekim 1922 tarihinden itibaren yürürlüğe giren Mudanya Ateşkesi⁷⁶ gereğince Doğu Trakya'nın Yunanistan'dan, önce İtilaf Devletleri tarafından teslim alınması, sonra da Türk tarafına verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu sebeple İtilaf Devletleri temsilcileri gözetiminde Yunan askerlerinin çıkarılmasına

69 Bıyıkhoğlu, a. g. e., C. I, s. 386.

70 Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, 1. 44-g.

71 Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I ..., s. 320.

72 Yılmaz Altuğ, *Türk İnkılâp Tarihi (1919-1938)*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1985, s. 163.

73 Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I ..., s. 321.

74 Ömer Dedeoğlu, *Mustafa Kemal Paşa'nın Kurtuluş Savaşımızın Zor Yıllarında Yaptığı Gizli Oturum Konuşmaları*, Kastaş Yay., İstanbul, 2008, ss. 280-281.

75 Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I ..., s. 321.

76 Mediha Akarşan, *Millî Mücadele Dönemi Türk Dış Politikası ve Atatürk*, Genişletilmiş 2. Baskı, Arion Yay., İstanbul, 1995, s. 102.

başlanmış, İtalyanlar Çorlu ve civarını; Fransızlar Edirne, Kuleliburgaz (Pytion) ve Lüleburgaz'ı; İngilizler de Rodos, Keşan ve Uzunköprü'yü kontrolleri altına almışlardır.⁷⁷ Arkasından Doğu Trakya'ya gelen Türk birlikleri duruma hâkim olmuşlardır. Yunanlılar kendi yönetimlerinde olan Karaağaç'ı boşaltmışlar, Edirne'den de Fransız askerlerinin gözetimi altında çıkmışlardır. Edirne halkı sevinç gösterileri yapmış, şehrin her tarafına Türk bayrakları ile Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'nın resimlerini asmışlardır.⁷⁸ (Ek-5) Edirne valiliğine ataması yapılan Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin Merkez Heyeti üyesi Şakir (Kesebir) Bey İstanbul'dan Çorlu'ya gelerek buranın yönetimini İtalyanlardan teslim almış ve geçici merkez haline getirmiştir. Böylece 20 Kasım 1922 tarihine kadar bütün Trakya'nın teslim alınması tamamlanmıştır. 24 Kasım öğleden sonra ise Vali Şakir Bey'in başkanlığında Trakya Milletvekilleri Şerif Bey, Galip Bahtiyar Bey, Faik Bey ve yüksek dereceli devlet memurları halkın büyük coşkusu önünde Edirne'ye girmişlerdir.⁷⁹

Trakya'nın teslim alınması ile ilgili Mustafa Kemal, Sovyetler Birliği Diplomatı S. İ. Aralov'a düşüncelerini söylemiştir. Mustafa Kemal'e göre; Trakya'nın savaş yapılmadan geri alınması çok önemlidir. Doğu Trakya'ya, sonradan Trakya ordusunun çekirdeğini teşkil edecek 8 bin jandarma gönderilmiştir. Böylece İstanbul Boğazı'nın her iki yakasında ordusu bulunan Türkiye, konferans sırasında olumsuz gelişmeler olursa, İstanbul'u ve boğazı işgal edecek konuma gelmiştir.⁸⁰

Lozan Konferansı'nda Trakya sorunu yeniden ele alınmıştır. Doğu Trakya'nın batı sınırları tespit edilirken Yunanlıların yaptıkları tahribat yüzünden Karaağaç kasabası ile Bosnaköy ve yöresinin Türk tarafına verilmesine; İmroz, Bozcaada ve Tavşan adalarının Türkiye'ye bırakılmasına; İtilaf Devletlerinin kara ve deniz kuvvetlerinin Türk topraklarından ve karasularından çıkmalarına ve Karaağaç-Kuleliburgaz (Pytion) demiryolunun da Türkler tarafından işletilmesine karar verilmiştir.⁸¹

3. Bulgaristan'da Siyasal Durum ve Türk-Bulgar Diplomatik İlişkileri

İtilaf Devletleri ile Bulgaristan arasında Neuilly Antlaşması'nın imzalandığı günlerde iktidarda bulunan Aleksandır Stamboliyski Koalisyon Hükûmeti 1920'de seçime gitmiş ve seçimleri kazanarak 21 Mayıs 1920'de

77 Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 269-270.

78 Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 299.

79 Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 301-g.

80 S. İ. Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları*, (Çev.) Hasan Ali Ediz, Burçak Yay., İstanbul, 1967, s. 150.

81 Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ali Naci Karacan, *Lozan*, Noktakitap, İstanbul, 2006, s. 99-126. Biyıkhoğlu, a. g. e., C. I, ss. 518-520.

bu defa tek başına iktidar olmuştur.⁸² Bu sayede Bulgaristan'ın büyük çoğunluğunu oluşturan çiftçilere⁸³ yönelik yürütülen politikalar hayata geçirilmiştir. Stamboliyski Hükûmetinin ilk ele aldığı sorunlardan biri toprak reformu,⁸⁴ diğeri çalışma mükellefiyeti ve köylülerin eğitimi olmuştur.⁸⁵ Toprak Reformu uygulamasıyla, fakirlik ve bıkkınlık içerisine düşmüş kitleler savaş yanlısı olan siyasal partilere karşı tavır takınarak Aleksandır Stamboliyski'ye umut bağlamışlardır. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sırasında ülke dışından Bulgaristan'a gelen göçmenlerin toprak ihtiyaçları da giderilmiştir.⁸⁶ Stamboliyski Hükûmeti ayrıca Neully Antlaşması'nın ülkesine getirdiği ağır şartlardan kurtulma yolları aramıştır. Bu dönemde 16 yaşına gelmiş kızlar ile 20 yaşına gelmiş erkeklerin oluşturdukları gruplar için çalışma yükümlülüğü kanunu⁸⁷ çıkarılmış ve söz konusu gençler toplumsal açıdan ihtiyaç duyulan alanlarda değerlendirilmişlerdir. Hükûmet bu yasayla, gençlerin millî savunmaya katkılarını arttırmayı amaçlamış ve Bulgaristan'ın ekonomik kalkınması için gerekli altyapının oluşturulmasını sağlamıştır. Çiftçi Partisi Hükûmetinin programı⁸⁸ doğrultusunda köylü ve çiftçilere yönelik yapılan çalışmalar sadece bunlarla kalmamış, eğitim ve sağlık hizmetleri de en küçük yerleşim birimlerine kadar götürülerek Çiftçi İktidarının sürekliliği garanti altına alınmak istenmiştir.

Stamboliyski Hükûmetinin dış politikaya yönelik faaliyetlerinde Balkanlardaki Çiftçi Partileri arasındaki işbirliği çalışmaları önemli bir yer tutmuştur. Söz konusu hükûmet Balkan Federasyonu yanlısı bir tavır içinde olmuştur.⁸⁹ Bu dönemde Bulgaristan Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmiş ve Batılı devletler ile sıkı bir işbirliğine gidilmiştir.⁹⁰ Çok taraflı ilişkiler çerçevesinde Stamboliyski, Bulgaristan'ın millî çıkarlarını da göz ardı etmemiş, 1920 yılında imzalanan San-Remo Konferansı kararlarına göre Ege Trakya'sının

82 *İstoriya na Bulgariya*, Sofya, 1993, s. 184.

83 Stamboliyski'nin iktidara gelişinde, büyük çoğunluğu tarım ve hayvancılıkla uğraşan Bulgaristan Türklerinin desteği unutulmamalıdır. *Ts. D. İ. A.*, f. 176, op. 4, a. e. 1940, 1. 9-g-10.

84 Stefan Gruev, *Korona ot Trini, Tsarvaneto na Boris III (1918-1943)*, İzdatelstvo "Bilgarski Pisatel", Sofya, 1991, s. 100.

85 Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2007, s. 518.

86 Todor Kosatev, "Politikata na Pravitelstvoto na Bilgarskiya Zemedelski Narodni Sıyuz po Bejanskiya Vıpros (1919-1923)", *Politiçeski Partii, Organizatsii i Upravleniya Bulgariya (1879-1944)*, Sofya, 1983, ss. 44-79.

87 Nazif Kuyucuklu, *Balkan Ülkeleri İktisadi 2, Bulgaristan*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., İstanbul, 1987, s. 54.

88 *Programi, Programni Dokumenti i Ustavi na Burjuaznite Partii v Bulgariya (1879-1918)*, Nauka i İzkustvo, Sofya, 1992, ss. 455-512.

89 İbrahim Kamil, "Krallık Döneminde Bulgaristan", *Balkanlar El Kitabı, C. II, Çağdaş Balkanlar*, (Der.) Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, Karam-Vadi Yay., Çorum/Ankara, 2007, s. 474.

90 İlço Dimitrov, "Belgiyski Diplomatıçeski Dokumenti za Bulgariya", *Bulgariya na Balkanite i v Evropa*, Sofya, 1983, s. 22. Ayrıca daha geniş bilgi için bkz.: Vladislav Topalov, "Poseştenieto na Aleksandır Stamboliyski vıv Velikobritaniya", *İzsledvaniya po Bulgarska İstoriya, T. III., Vınşnata Politika na Bulgariya (1878-1944)*, Sofya, 1978, ss. 267-305.

Yunanistan'a verilmesine karşılık Bulgaristan'a da Ege ve Akdeniz'e çıkış verildiği ama bu hükmün yerine getirilmediği tezini işlemiştir. Savaşlar sonrası Bulgaristan toprakları dışında kalan Bulgar göçmenleri sorununu millî bir dava olarak gündemde tutmaya devam etmiştir.⁹¹

Aleksandır Stamboliyski'nin içte ve dıştaki başarıları zamanla çıkar çevrelerinin hoşuna gitmemiştir. Bunlardan büyük ticaret erbabı ve sanayi burjuvaları, çiftçiyi koruyucu önlemleri alması ve sömürü düzenlerinin bozulması; fanatik ve radikal çevreler ise Batılı Devletler ile olan iyi ilişkileri, Balkan ülkelerindeki diğer Çiftçi Partileri ile yaptığı sıkı işbirliği, Balkanlarda bir Federasyon kurma çalışmaları ve Makedonya sorununu dondurarak komşu ülkelere karşı barışçıl bir politika izlemesi gibi uygulamaları dolayısıyla cephe almışlardır. Bulgaristan'daki büyük burjuvazi de geniş topraklardaki kazançları elinden alındığı için bu muhalif gruplara finansal destek sağlamıştır. Çiftçi Partisi iktidarına karşı olan siyasal partiler 1922 yılında bir araya gelerek geniş halk kitlelerinin desteklemediği bir "Ulusal Anlaşma (Naroden Sgovor)" imzalamışlardır.⁹² Birleşik Ulusal Parti, Progresif (İlerici) Parti, Radikal Parti ve Demokrat Parti'nin bir bölümünden meydana gelen bu "Ulusal Anlaşma" dışında ihtiyat subaylarından oluşan "Askerî Birlik (Voenna Liga)" örgütü de hükümeti devirmek için çalışmalara başlamıştır.⁹³

Bu iki muhalif kanadın iş birliği sonucu hazırlanan bir darbe hareketi 9 Haziran 1923 tarihinde uygulamaya konmuş, "Askerî Birlik" örgütünden V. Lazarev ve D. Velçev önderliğinde, önce merkez garnizonu sonra da Harp Okulu öğrencilerinin de katılımıyla postaneler, polis merkezleri ve Sofya'nın stratejik yerleri ele geçirilmiştir. Çiftçi Partisi'nin bakanları tutuklanarak evlerinde göz hapsine alınmışlardır. Darbecilerin, bu eylemleri sırasında Sofya'da herhangi bir direnişle karşılaşmadığı ancak Bulgaristan'ın bazı yörelerinde karşı koymalar olduğu görülmüştür. Mesela, Plevne'de ve buraya bağlı köylerde, Lukovit ilçesinde, Loveç'te, Nikopol, Oryahovo, Byalazlatina, Troyan, Şumnu, Preslav, Popovo, Eskicuma ve Osmanpazarı köylerinde direnişler olmuş, direnişlere birçok fakir Türk köylüsü de katılmıştır. Ayrıca Güney Bulgaristan'ın Plovdiv, Stara Zagora, Hasköy, Burgaz, Köstendil gibi yörelerinde de darbecilere karşı başlatılan eylemler desteklenmiştir.⁹⁴ Ancak her iki bölgede de, yani Bulgaristan'ın hemen hemen her tarafında tepkiler olmasına rağmen, bunların kısa zamanda bastırılması güçlü olmadıkları izlenimi vermiştir. Nitekim eylemcilerin silahlı bir savaş için eğitilmemiş olmaları ve arkalarında örgütlü güvenlik gücü ya da

91 Todor Kosatev, "Vinşnata Politika na Pravitelstvoto na BZNS po Bejanskiya Vıpros (1920-1923 g.)", *I. Natsionalna Konferentsiya na Mladite Bilgarski İstoritsi*, 27-28. IV. 1977, Sofya, 1980, ss. 309-315. Ayrıca bkz.: Georgi V. Dimitrov, "Bejanskiyat Vıpros viv Vinşnata Politika na Bulgariya (1919-1931)", *Bulgariya 1300 İstitutsii i Dirjaona Traditsiya*, T. III, Sofya, 1983, ss. 303-311.

92 *Kratka Bilgarska Entsiklopediya*, Tom 3, İzdatelstvo Bilgarska Akademiya na Naukite, Sofya, 1967, s. 527.

93 Nikolay Todorov, *Bulgaristan Tarihi*, (Çev. Veysel Atayman), İstanbul, 1979, s. 103.

94 Kuyucuklu, a. g. e., s. 57.

silahlı kuvvetler bulunmaması başarısızlıklarına sebep olmuştur. Aleksandır Stamboliyskide Sofya'dan kaçarak doğum yeri olan Pazarcık'a gelmiş, direniş hareketine katılmış ancak yakalanmış⁹⁵ ve bazı Çiftçi Partisi ileri gelenleriyle birlikte öldürülmüştür.⁹⁶ Askerlerden destek alan Tsankov, kurulan yeni hükûmette başbakan olmuştur.⁹⁷ Darbeciler bir süre sonra, 10 Ağustos 1923 tarihinde bir siyasal parti kurarak "Demokratik Antant" adını almışlardır.⁹⁸

Bulgaristan, Anadolu'daki Millî Mücadele hareketine başından itibaren sıcak bakmıştır. Ancak Millî Mücadele'nin başarılı olacağına dair belirtilerin ortaya çıkmasını beklemiştir. Ankara Büyük Millet Meclisi'nin 7 Haziran 1920 tarihinde İstanbul Hükûmetinin yaptığı ve yapacağı antlaşmaları hükümsüz sayması, Misak-ı Milli'nin kabul edilmesi ve Fransız işgal kuvvetlerine karşı Güney cephesinde başarılı olunması gibi gelişmelerden sonra daha da yakınlık göstermiştir. Bulgaristan, Anadolu'daki bir başarının Birinci Dünya Savaşı sonrası oluşturulan Yeni Dünya düzeninin zincirlerini kırabileceğini, bu arada Neuilly Antlaşması'nın kendisine yüklediği ağır şartları bir kenara atabileceğini de hesaplamıştır.

Ankara Hükûmeti de Batı emperyalizmine karşı yürüttüğü savaşta Bulgaristan'ın maddi ve moral desteğini almaya çalışmıştır. Destek bulduğu takdirde Misak-ı Millî sınırları çerçevesinde Trakya'nın da güvenliğini sağlamış olacaktır.⁹⁹ Bu sebeple 30 Nisan 1920 tarihinde Mustafa Kemal, Ankara'daki Büyük Millet Meclisi adına Bulgaristan Başbakanı Aleksandır Stamboliyski'ye bir mektup göndermiştir.¹⁰⁰ Ankara'nın Bulgaristan nezdinde ilk diplomatik girişimi¹⁰¹ sayılabilecek bu mektupta Mustafa Kemal; İstanbul'daki Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın 20 Mart 1920 tarihinde İngilizler tarafından kapatıldığını, birçok milletvekilinin tutuklanarak sürgüne gönderildiğini, dolayısıyla Ankara'da bir Meclis açmak zorunda kaldıklarını ve bu meclisin ülkenin şimdiki ve gelecekteki kaderini ele aldığını yazmıştır.¹⁰² Fransızca kaleme alınan mektup incelendiğinde; İstanbul'daki Osmanlı Hükûmetinin Türk Milletini temsil etme gücünün kalmadığı, onun yerine yönetimi Ankara'daki Büyük Millet Meclisi'nin

95 Kamil, *a. g. m.*, s. 475. Kuyucuklu, *a. g. e.*, s. 58.

96 Plamen S. Tsvetkov, "Demokrasiyaya i Neynite Alternativi v Bulgariya Mejdu Dvete Svetovni Voyni", *120 Godini İzpılitelna Vlast v Bulgariya*, Naučna Konferentsiya, Sofya, 6-7 Yuli 1999, İzdatelska Kışta "Gutenberg", Sofya, 1999, s. 180.

97 Sina Akşin, Melek Frate, "İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar", *Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı*, Eren Yay., İstanbul, 1993, s. 114.

98 *Kratka Bilgarska Entsiklopediya, Tom 2, İzdatelstvo Bilgarska Akademiya na Naukite*, Sofya, 1967, s. 138.

99 Bıçaklı, *A. g. t.*, s. 62.

100 Ali Sarıkoyuncu, "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türk-Bulgar Siyasi İlişkileri (1920-1938)", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, Ankara, 2005, s. 144. *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ...*, s. XXIII.

101 Ömer Turan, "Balkan Savaşlarından Kurtuluş Savaşına Kadar Uzanan Süreçte Türk-Bulgar İlişkileri (1912-1920)", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, ATASE yay., Ankara, 2005, ss. 105-106. Velikov, *Kemalistkata Revolütsiya...*, s. 65.

102 *Ts. D. İ. A.*, f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 148-154.

ele aldığı, yeni meclisin hukuken tanınması gerektiği ve Batı emperyalizmine karşı savaşı Anadolu Hareketi'ne Bulgaristan'ın destek vermesinin istendiği anlaşılmıştır.¹⁰³

Bu mektubun olumlu sonuçları bir süre sonra alınmış, İtilaf Devletlerinin sıkı kontrol ve baskılarına rağmen Bulgar Hükûmetinin, özellikle Batı Trakya konusunda harekete geçtiği görülmüştür. Mustafa Kemal, eski yaverlerinden Cevat Abbas (Gürer) Bey ve Galip Bahtiyar (Göker) Beyi Sofya'ya göndermiştir. Galip Bahtiyar Bey Anadolu basınını temsil etmiş, Cevat Abbas Bey de Ankara Hükûmeti adına görüşmelerde bulunmuştur. Bulgar Hükûmeti de Mustafa Kemal'in yakın arkadaşı olan Cevat Abbas Beyi özel temsilci olarak kabul etmiştir.¹⁰⁴ Cevat Abbas Bey, Sofya'da yaptığı faaliyetleri arasında basına özel bir yer ayırmış ve Bulgaristan Hükûmetini etkileyebilmek için Bulgar basınında bir kampanya başlatmıştır.¹⁰⁵ Ayrıca Bulgarların Trakya Komitesi ve Makedonya Komitelerini de harekete geçirmeye çalışmıştır.

Gelişmeleri yakından izleyen İngiliz Dışişleri Bakanı Lort Curzon'un Cevat Abbas Bey'in Bulgaristan'dan uzaklaştırılması ile ilgili Bulgar Hükûmetine yaptığı müracaat haklı bulunmuş¹⁰⁶ ve Cevat Abbas'tan ülkeden ayrılması istenmiştir. Bulgaristan'daki görevi bir yıldan biraz fazla sürmüş olan Cevat Abbas Bey, Sofya'dan ayrılmadan önce Mustafa Kemal'e çalışmalarını ve son durumu açıklayan detaylı bir rapor göndermiştir.¹⁰⁷ İtilaf Devletlerinin baskılarına rağmen Bulgaristan Başbakanı Stamboliyski, Türkiye'nin verdiği Milli Mücadele'ye yönelik olumlu bakışını değiştirmemiş ve iki ülke arasındaki ilişkilerin devam etmesini istemiştir. Stamboliyski, 26 Ekim 1922 tarihinde Bulgaristan Parlamentosunda yaptığı bir konuşmada, Türk Milleti'nin Milli Mücadele'sini anlayabilmek için Mustafa Kemal'i tanımak gerektiğini ve Bulgaristan ile Türkiye'nin ortak çıkarlarının barış içinde yaşamak olduğunu söylemiştir.¹⁰⁸

1921 yılında Ankara-İstanbul-Sofya arası faaliyetler yeniden düzenlenmiş ve Doğu Trakya'ya yönelik yeni bir teşkilât kurulmuştur. Şakir Bey yaptığı çalışmalarda başarılı olmuş, Ankara ve Bulgaristan'daki temasları sonucu Tr. Pş. M. H. C.'nin dağılmasını önlemiş ve Ankara ile bağlantılı olarak faaliyetlerine devam etmesini sağlamıştır.¹⁰⁹ Bu arada Batı Trakya konuları yakından takip edilmiş ve Fuat (Balkan) Bey Ankara Hükûmeti tarafından bölgede çetecilik faaliyeti yapmak için görevlendirilmiştir. Haziran 1921 tarihinde Ankara'ya giden

103 Stefan Velikov, *Kemalist İhtilal ve Bulgaristan (1918-1922)*, (Çev.) Naime Yılmaer, Kiptaş Yay., İstanbul, 1969, ss. 91-97.

104 Hakov, "Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı...", s. 36.

105 Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C. II*, Ankara, 1991, s. 234.

106 A. g. e., s. 234.

107 Raporun tamamı için bkz.: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar I, 1920-1923*, 2. Basım, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1992, ss. 429-436.

108 Velikov, *Kemalist İhtilal...*, s. 106.

109 Bıyıkhoğlu, a. g. e., C. I, s. 396.

Fuat Bey, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'tan Doğu ve Batı Trakya'daki çalışmaların belirli bir düzene sokulması için yazılı emir almış ve kendisinden Bulgaristan'a gitmesi istenmiştir.¹¹⁰ Aldığı emirle yola çıkan Fuat Bey, Eskişehir üzerinden Karamürsel'e gelmiş ve buradan motorla İstanbul'a geçerken yakalanmış, ancak üzerindeki yazılı emri imha etmesi ile birlikte yanında bulunan beş bin lirayı Yunanlılara rüşvet olarak verip kurtulmayı başarmış ve İstanbul'a ulaşabilmiştir.¹¹¹ Buradan aldığı yeni emirlerle kaçak olarak bir Bulgar vapuruna binen Fuat Bey, Varna'ya gitmiştir.¹¹² Bir süre Filibeli Kurmay Binbaşı Rüştü (Akın) Bey'in evinde gizlenmiştir. Bulgaristan Hükûmetinin baskısına rağmen çalışmalarını sürdürmüş ve en büyük desteği de Bulgar Makedonya Komitesi'nden görmüştür. Fuat Bey, Bulgar Hükûmetinin davranışlarını beğenmeyen Bulgar ordusu subaylarını tarafına çekmeye çalışmak, Trakya'da iç karışıklıklar çıkarmak ve bu karışıklıklarla uğraşmak zorunda kalan Yunanlıların o bölgelere asker sevk etmelerini sağlamak ve olabilirse Yunanlılar ve Bulgarlar arasında anlaşmazlıklar yaratmak¹¹³ için Ankara'dan mali destek de istemiştir. Ayrıca Bulgar Trakya ve Makedonya Komitelerini Yunanlılara karşı harekete geçirmeye çalışmış ve bizzat kendisi sabotajlar yapmıştır. Ancak Bulgar Hükûmet yetkililerin takibinden de kurtulamamıştır.¹¹⁴ Bu takibin Bulgar yetkililerince yeteri kadar ciddi tutulmadığı düşüncesiyle olacak Paris'te bulunan A.B.D Sekreteri, oradaki Bulgar elçisine, Fuat Bey'in Sofya'daki görevinden İngiliz Dışişleri Bakanlığının haberi olduğunu söylemiştir. Ama kendisinin İtilaf Devletleri safında olan Bulgaristan Başbakanı Stamboliyski'nin sözlerine güvendiğini ve tarafsız tutumuna rağmen Fuat Bey'in niçin Stamboliyski'ye yakın adamlarla görüşürüldüğünü anlayamadığını sormuştur.¹¹⁵

Fuat Bey, Anadolu'da Sakarya savaşının kazanıldığı tarihlerde, Kırcaali civarındaki Rodop dağlarında hazırlıklarını tamamlamış ve Yunanlılara karşı akınlarına başlamıştır. Bu akınlar özellikle Edirne-Kuleliburgaz (Pytion)-Dedeağaç-Gümölcine istikametinde bulunan demiryolu, köprü, tünel, telefon ve telgraf hatlarına yönelik olmuştur.¹¹⁶ Bu sabotajlar sırasında Bulgar Komitelerinden de yardım almıştır. Ayrıca Makedonya İhtilâl Komitesi Başkanı Todor Aleksandrov ile görüşmüş, Türk ve Bulgarlardan oluşan "Batı Trakya Müfrezesini" kurmuştur. Bu müfreze 1922 yılında Batı Trakya'daki demiryolu köprülerine, Yunan askerî trenlerine ve Yunan müfrezelerine baskınlar düzenleyerek tacizlerde bulunmuştur. Bu çarpışmalarda birçok silah ve cephane ele geçirildiği gibi, Yunanlı askerlerin ölümüne de sebebiyet verilmiştir.¹¹⁷ Fuat

110 Fuat Balkan, *İlk Türk Komitacısı Fuat Balkan'ın Hatıraları*, (Yay. Haz.) Metin Martı, Arma Yay., İstanbul, 1998, ss. 91-95. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı...*, C. II, ss. 236-237.

111 Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 110.

112 Balkan, *İlk Türk Komitacısı...*, s. 112.

113 Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 1946, 1. 4-g.-5.

114 Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı...*, C. II, s. 234.

115 Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, 1. 62-63.

116 Bıyıklıoğlu, a. g. e., C. I, s. 404.

117 A. g. e., s. 405.

Bey'in faaliyetlerinden hoşnut olmayan İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon yine Bulgar Hükûmetine başvurmuş ve onun tutuklanmasını istemiştir.¹¹⁸ İtilaf Devletleri temsilcilerinin Bulgar Hükûmetine yaptıkları baskıyla Fuat Bey'in görev yapması engellenmeye çalışılmıştır.

Bu arada Varna ve Burgaz limanlarından Milli Mücadelecilere yüklü miktarda silah ve mermi gönderildiği dedikoduları çıkmış ve İtilaf Devletleri Bulgar Hükûmetine baskı yaparak, varsa sevkiyatın engellenmesini ya da konunun araştırılmasını istemişlerdir. Bunun üzerine Bulgaristan Maliye Bakanlığı Burgaz limanında soruşturmalar yapmış ve gümrük memurlarının ifadelerini almıştır. Limandan Anadolu'ya kesinlikle silah gönderilmediği, sadece bir İtalyan gemisine Bulgar askerî yetkililerinin izni ile İtilaf Devletleri subaylarına teslim edilerek denize atılmalarını sağlamak üzere yaklaşık 100 makineli tüfek yüklendiği anlaşılmıştır.¹¹⁹ Varna limanındaki soruşturmada da herhangi bir silah sevkiyatının yapılmadığı öğrenilmiş,¹²⁰ daha sonra Bulgaristan Genelkurmay Başkanlığı bu tür iddiaları kesin bir dille yalanlamıştır.¹²¹

1921 yılı Mayıs ayının ikinci yarısında Çiftçi Partisi Hükûmeti gizli diplomatik görevle üç kişiyi Ankara'ya göndermiştir.¹²² Bu heyet, Çiftçi Partisi Parlamento Grubundan Milletvekili Angel Grozkov, Emir Subayı Jandarma Yüzbaşısı Grigor Pisarev ve Tüccar Paskal Ençev'den oluşmuştur.¹²³ Görünürde kumaş pazarını incelemek için gelen heyettekilerden Angel Grozkov, Mustafa Kemal tarafından kabul edilmiş, diğerleri ise İsmet Paşa ve Ankara Hükûmetinin bazı üyeleri ile görüşmüşlerdir.¹²⁴ Ancak gizli olması gereken bu görev Bulgar parlamentosundaki muhalifler tarafından İtilaf Devletlerine sızdırılmıştır. Bu yüzden Bulgar Hükûmeti üzerinde zaten var olan baskı daha da arttırılmıştır.¹²⁵

Ankara'ya yapılan ziyaret konusunda Bulgar Parlamentosu'ndaki siyasal partiler de iki gruba ayrılmıştır. Muhalefette olan Demokrat Parti lideri Aleksandır Malinov, Radikal Parti lideri Stoyan Kosturkov ve Geniş Sosyalistler Ankara'ya gidışı şiddetle eleştirmişlerdir.¹²⁶ Bunun üzerine Başbakan Aleksandır Stamboliyski Bulgar Parlamentosu'nda bir konuşma yapmış, Bulgaristan'ın Ankara ve Moskova ile bir ilişkisi olmadığını, İstanbul'a giden bazı kişilerin faaliyetlerinin Bulgar Hükûmetini bağlamadığını açıklamıştır.¹²⁷ Mustafa Kemal de Ankara Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı bir konuşmada Bulgaristan

118 Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı...*, C. II, s. 235 dipnot 465.

119 Ts. D. İ. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, 1. 54-56.

120 Ts. D. İ. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, 1. 51-53, 57.

121 Ts. D. İ. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, 1. 58.

122 Hakov, "Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı...", 36.

123 Velikov, *KemalistkataRevolutsiya...*, s. 66.

124 Hüseyin Avni Bıçaklı, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1878-2008)*, Ankara, 2016, ss. 114-115.

125 Söz konusu bilgiyi, özel bir görevle Bulgaristan'a giden ve oradan Mustafa Kemal'e rapor gönderen Cevad Abbas Bey vermiştir. Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar I, (1920-1923)*, 2. Basım, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1992, s. 432.

126 Velikov, *Kemalistkata Revolutsiya...*, s. 68.

127 Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 2577, 1. 1-g.

yönetiminin tarafsız olabileceğini ama Bulgar halkının Türklerle ortak çıkarları bulunduğunu ve buna ilgisiz kalınmayacağını ifade etmiştir.¹²⁸

1922 yılında Türk Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşek) İtilaf Devletleri başkentlerine yaptığı geziden dönerken Sofya'ya uğramış, iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla Başbakan Stamboliyski ile görüşmek istemiş ancak reddedilmiştir. Buna rağmen Bulgar Parlamentosu'na giden Yusuf Kemal Bey, Meclis Başkanı ve Maliye Bakanı ile görüşmüş; Ankara Hükümeti ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin iyi seyrettiğini, hiçbir şeyin iki ülkeyi birbirinden ayıramayacağını ve bazı çevrelerin iki iyi komşu olmalarını istemediklerini basına açıklamıştır. Yusuf Kemal Bey'in Ankara'ya döndükten birkaç ay sonra Bulgar yönetiminin bazı yetkilileri ile bir anlaşma yaptığı söylentileri dolaşmaya başlamıştır. Bu söylentilere göre; Türk Dışişleri Bakanı Sofya'yı ziyaret ettiğinde Trakya konusunda iki ihtimalli bir çözüm olabileceğini söylemiştir. Bu çözüme göre, ya Trakya'nın tamamına özerklik tanınmalı veya Batı Trakya'nın Bulgaristan'a, Doğu Trakya'nın ise Türkiye'ye verilmesi sağlanmalıdır.¹²⁹ Bu bilgiler İngiliz Dışişleri Bakanlığı tarafından ancak bir tasarı olabileceği şeklinde değerlendirilmiş ve ciddiye alınmamıştır.¹³⁰ Her şeye rağmen Ankara, Bulgaristan yönetimi ile işbirliği kurma yolları bulmuş, Bulgaristan Trakya ve Makedonya Komitelerinin yardımı sayesinde Yunan ordusundan üç tümenin Anadolu'ya geçmesi engellenmiştir.

Millî Mücadele'nin başarıyla sonuçlanmasından sonra toplanan Lozan Konferansı sırasında Bulgaristan Başbakanı Stamboliyski, İsmet Paşa ile yaptığı görüşmede Sofya'da veya İstanbul'da bir konferans düzenlenmesini istemiş, İsmet Paşa'nın kabul etmesi üzerine Bulgar Dışişleri Bakanlığına emir vererek ticaret ve gümrük işleri ile ilgili çalışmalar başlatılmasını rica etmiştir.¹³¹ Böylece Bulgaristan ile Türkiye arasındaki işbirliğinin artarak devam etmesi iki tarafça kararlaştırılmıştır.

128 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. I, Ankara, 1974, s. 238.

129 Romyana Komsalova, "I. Dünya Savaşı Sonrası Bulgar-Türk İlişkilerinde Trakya Sorunu (1919-1925)", *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu, 11-13 Mayıs 2005, Eskişehir, Bildiriler Kitabı*, Odunpazarı Belediyesi Yay., İstanbul, 2005, s. 130.

130 Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı...*, C. II, s. 237.

131 Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 2577, 1. 51.

Sonuç

Bulgaristan, İstanbul ve Edirne'deki diplomatik temsilcilikleri vasıtasıyla, Mustafa Kemal önderliğinde Anadolu ve Trakya'da başlatılan Millî Mücadele'yi yakından takip etmiştir. Söz konusu temsilcilikler, başta Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı olmak üzere ilgili kurumlara gizli-açık bilgiler ve raporlar göndermişler, gerektiğinde yorum ve uyarılarda bulunmuşlardır.

Mondros Ateşkesinin ilgili hükümleri gereğince önce Fransızlar sonra da Yunanlılar Trakya'ya girmişler ve stratejik noktalara hâkim olmuşlardır. Sonrasında Türk savunma güçlerinin yetersizliğini fark etmişler, Doğu'dan Batı'ya Trakya'yı altı gün gibi kısa bir zamanda işgal etmişlerdir. Yunan orduları Trakya'daki Müslüman Türk halkına zulümler yapmışlardır. Bu zulümler Türklerin direnme gücünü arttırmış ve mücadele için örgütlenme yolunu açmıştır. Dolayısıyla Trakya halkı, Anadolu'daki gibi bir Millî Mücadele başlatmış; Trakya Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi, Batı Trakya Komitesi ve Garbi Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti gibi dernekler kurmuşlardır. Ayrıca dört defa Edirne'de bir defa da Lüleburgaz'da kongreler düzenlemişlerdir.

Batı ve Doğu Trakya'nın işgalci Yunan ordusundan kurtarılmasına yönelik yapılan faaliyetlerde Bulgaristan tarafı da hareketsiz kalmamış, Sofya hükûmeti ile Trakya bölgesinde bulunan çeşitli Bulgar çeteleri Trakya'daki Millî Mücadele'ye yardımcı olmuşlardır. Bulgaristan Başbakanı Aleksandır Stamboliyski ve yakın çalışma arkadaşlarının Mustafa Kemal'e olan ilgi ve sevgileri sayesinde iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Mustafa Kemal, Millî Mücadele devam ederken Bulgar Başbakanına bir mektup yollamış ve amaçlarını anlatmıştır. Bulgaristan Başbakanı da Ankara'ya heyetler göndermiştir. Zorlu zamanlarda iki devlet liderinin yakınlaşması, karşılıklı dostluk ve işbirliği ile kalıcı barışın sağlanmasında önemli adımlar olarak değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA**I. Arşiv Belgeleri**

Tsentrallen Dırjaven İstoriçeski Arhiv/Ts. D. İ. A. (Bulgaristan Merkezî Devlet-Tarih Arşivi), Fond/f. (Fon/Klasör), Opis/op.(Dosya), Arhivna Edinitsa/a. e. (Belge/Evrak), List/l. (Sayfa).

Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 44-g.

Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 148-154.

Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 1-2.

Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 16-g.

Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 3-5.

Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 10-g.

Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 12.

Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 13-g.

Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 29-g.

Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 31-g.

Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 46-g.-47.

Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 52.

Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 55-g.

Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 57-g.

Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 68.

Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 72.

Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 79.

Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 83-84.

Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 86.

Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 22.

Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 23.

Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 33.

Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 9-g.-10.

- Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 110.
Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 1946, l. 4-g.-5.
Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 62-63.
Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 269-270.
Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 299.
Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 301-g.
Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 2577, l. 1-g.
Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 2577, l. 51.
Ts. D. İ. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 51-53.
Ts. D. İ. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 54-56.
Ts. D. İ. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 57.
Ts. D. İ. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 58.

II. Eserler, Makaleler ve Bildiriler

- AKARSLAN, Mediha, *Milli Mücadele Dönemi Türk Dış Politikası ve Atatürk, Genişletilmiş 2. Baskı*, Arion Yay., İstanbul, 1995.
- AKŞİN, Sina, Fırat, Melek, "İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar", *Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı*, Eren Yay., İstanbul, 1993, ss. 97-125.
- ALP, İlker, "Misakı Millî", *Misakı Millî ve Türk Dış Politikasında Musul, Kerkük ve Erbil Meselesi Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2012, ss. 169-245.
- ALTUĞ, Yılmaz, *Türk İnkılâp Tarihi (1919-1938)*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1985.
- ARALOV, S. İ., *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları*, (Çev.) Hasan Ali Ediz, Burçak Yay., İstanbul, 1967.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Günümüz Türkçesine Çeviren Mehmet Seçkin, Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul, 2004.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk*, b. y. y., b. t. y., Vesaik, Vesika No: 255.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. I*, Ankara, 1974.
- BALKAN, Fuat, *İlk Türk Komitacısı Fuat Balkan'ın Hatıraları*, (Yay. Haz.) Metin Martı, Arma Yay., İstanbul, 1998.
- BAŞER, Edip, *Mütarekeden Sonra İstanbul Hükümetleri ve Trakya Politikaları*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2009.

- Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938)*, (Yay. Haz.) Ali Sarıkoyuncu, Necati Aktaş, Ahmet Ceylan, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002.
- BIÇAKLI, Hüseyin Avni, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1878-2008)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2016.
- BIÇAKLI, Hüseyin Avni, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1919-1988)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1988.
- Bulgarskata İstoriya v Dati (681-1948)*, Hronologičen Spravočnik, (Sis.) Rumen Daskalov, Krasimira Daskalova, Vanya Elenkova, İz. "7M", Sofya, t. y.
- BIYIKLIOĞLU, Tevfik, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987.
- BIYIKLIOĞLU, Tevfik, *Trakya'da Milli Mücadele, Vesikalar, Resimler, Plan ve Haritalar, C. II*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987.
- ÇANLI, Mehmet, "Bulgar Trakya Komitesi (1918-1934)", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XI/2, (Kış 2011), ss. 277-292.
- DEDEOĞLU, Ömer, *Mustafa Kemal Paşa'nın Kurtuluş Savaşımızın Zor Yıllarında Yaptığı Gizli Oturum Konuşmaları*, Kastaş Yay., İstanbul, 2008.
- DİMİTROV, Georgi V., "Bejanskiyat Vıpros vıv Vınşnata Politika na Bılgariya (1919-1931 g.)", *Bılgariya 1300. İnstitutsii i Dirjavna Traditsiya, T. III*, Sofya, 1983.
- DİMİTROV, İlçö, "Belgiyski Diplomatiçeski Dokumenti za Bılgariya", *Bılgariya na Balkanite i v Evropa*, Sofya, 1983.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyip, *Milli Mücadele Başlarken, Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2011.
- GRUEV, Stefan, *Korona ot Trıni, Tsaruvaneto na Boris III (1918-1943)*, İzdatelstvo "Bılgarski Pisatel", Sofya, 1991.
- GÜLER, Ali, *Türk'ün Unutulan Yemini Misâk-ı Millî*, Halk Kitabevi, İstanbul, 2015.
- GÜNER, Zekâi, "Lüleburgaz Kongresi", *81. Yılında Lüleburgaz Kongresi, Ulusal Sempozyum 31 Mart 2001*, (Yay. Haz.) Hüseyin Salman, Ali Arslan, Lüleburgaz Belediyesi, Lüleburgaz, 2001, ss. 48-58.
- GÜNER, Zekâi, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998.
- HAKOV, Cengiz, "Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı ve Aleksandır Stamboliyski Hükümeti", *Atatürk ve Stamboliyski, Türk-Bulgar İlişkileri Üzerine*, İvestpres AD, Sofya, 2001, ss. 33-39.

İstoriya na Bulgariya s Nyakoi Premilçavani Dosega İstoriçeski Fakti, İzdatelstvo "Feniks", Sofya, 1993.

KAMİL, İbrahim, "Krallık Döneminde Bulgaristan" *Balkanlar El Kitabı, C. II, Çağdaş Balkanlar*, Derleyenler, Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, Karam-Vadi Yay., Çorum/Ankara, 2007, ss. 471-482.

KARACAN, Ali Naci, *Lozan*, Nokta kitap, İstanbul, 2006.

KOMSALOVA, Romyana, "I. Dünya Savaşı Sonrası Bulgar-Türk İlişkilerinde Trakya Sorunu (1919-1925)", *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu*, 11-13 Mayıs 2005, Eskişehir, Bildiriler Kitabı, Odunpazarı Belediyesi Yay., İstanbul, 2005, ss. 129-138.

KOSATEV, Todor, "Politikata na Pravitelstvoto na Bilgarskiya Zemedelski Naroden Siyuz po Bejanskiya Vıpros (1919-1923)", *Politiçeski Partii, Organizatsii i Upravleniya v Bulgariya (1879-1944)*, İzdatelstvo na Bilgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1983, ss. 44-79.

KOSATEV, Todor, "Vısnata Politika na Pravitelstvoto na BZNS po Bejanskiya Vıpros (1920-1923)", *I. Natsionalna Konferentsiya na Mladite Bilgarski İstorisi*, Sofya, 27-28. IV. 1977, Sofya, 1980.

Kratka Bilgarska Entsiklopediya, Tom 2, İzdatelstvo Bilgarska Akademiya na Naukite, Sofya, 1967.

Kratka Bilgarska Entsiklopediya, Tom 3, İzdatelstvo Bilgarska Akademiya na Naukite, Sofya, 1967.

KUTLU, Sacit, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2007.

KUYUCUKLU, Nazif, *Balkan Ülkeleri İktisadi 2, Bulgaristan*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., İstanbul, 1987.

ÖZGÜÇ, Adil, *Batı Trakya Türkleri*, Kutluğ Yay., İstanbul, 1974.

ÖZKAYA, Yücel, "Yararlı ve Zararlı Dernekler", *Milli Mücadele Tarihi, C. I*, (Yay. Haz.) Berna Türkdöğ, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005, ss. 87-136.

PENKOV, Sava, *Mejdunarodni Dogovori na Bulgariya (681-1947)*, İzdatelstvo "Jorj Nef", Sofya-Jeneva-Parij, 1992.

Programi, Programni Dokumenti i Ustavi na Burjuaznite Partii v Bulgariya (1879-1918), Nauka i İzkustvo, Sofya, 1992.

SARIKOYUNCU, Ali, "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türk-Bulgar Siyasî İlişkileri (1920-1938)", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, ss. 143-160.

- SELEK, Sabahattin, *Anadolu İhtilâli, Millî Mücadele I*, Burçak Yay., İstanbul, 1966.
- SEREZ, Mehmet, *Atatürk ve Milli Mücadele'de Tekirdağ*, Tekirdağ Valiliği Yay., Tekirdağ, 1988.
- SONYEL, Salahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika C. II*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.
- SOYSAL, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945), I. Cilt*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1983.
- ŞİMŞİR, Bilâl N., *Atatürk ile Yazışmalar I, 1920-1923, 2. Basım*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1992.
- Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C. V*, İletişim Yay., İstanbul, 1985.
- TODOROV, Nikolay, *Bulgaristan Tarihi*, (Çev. Veysel Atayman), Öncü Kitabevi, İstanbul, 1979.
- TOKER, Hülya, "Milli Mücadele Döneminde Türk-Bulgar İlişkileri ve 1. Kolordunun Bulgaristan'a Sığınması", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askerî-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, ss. 123-141.
- TOPALOV, Vladislav, "Poseštenieto na Aleksandır Stamboliyski viv Velikobritaniya", *İzsledvaniya po Bulgarska İstoriya, T. III, Vinšnata Politika na Bulgariya (1878-1944)*, Sofya, 1978.
- TOŞKOVA, Vitka, "İzpnitelnata Vlast i Vinšnata Politika na Bulgariya (1919-1945)", *120 Godini İzpnitelna Vlast v Bulgariya*, Naučna Konferentsiya, Sofya, 6-7 Yuli 1999, İzdatelska Kışta "Gutenberg", Sofya, 1999, ss. 162-176.
- TRİFONOV, Stayko, *Bulgarskoto Natsionalno Osvoboditelno Dvijenije v Trakiya, 1919-1934*, Nauka i İzkustvo, Sofya, 1988.
- TSVETKOV, Plamen S., "Demokrasiyata i Neynite Alternativi v Bulgariya Mejdu Dvete Svetovni Voyni", *120 Godini İzpnitelna Vlast v Bulgariya*, Naučna Konferentsiya, Sofya, 6-7 Yuli 1999, İzdatelska Kışta "Gutenberg", Sofya, 1999, ss. 177-187.
- TUĞLACI, Pars, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, Cem Yay., İstanbul, 1984.
- TURAN, Ömer, "Balkan Savaşlarından Kurtuluş Savaşına Kadar Uzanan Süreçte Türk-Bulgar İlişkileri (1912-1920)", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askerî-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, ss. 95-108.
- Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, (Yay. Haz.) Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık, Dursun Ali Akbulut, Mustafa BALCIOĞLU, Nuri Köstüklü, Azmi Süslü, Refik Turan, Cezmi Eraslan, Mehmet Akif Tural, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2012.

VELİKOV, Stefan, *Kemalist İhtilal ve Bulgaristan (1918-1922)*, (Çev.) Naime Yılmaer, Kiptaş Yay., İstanbul, 1969.

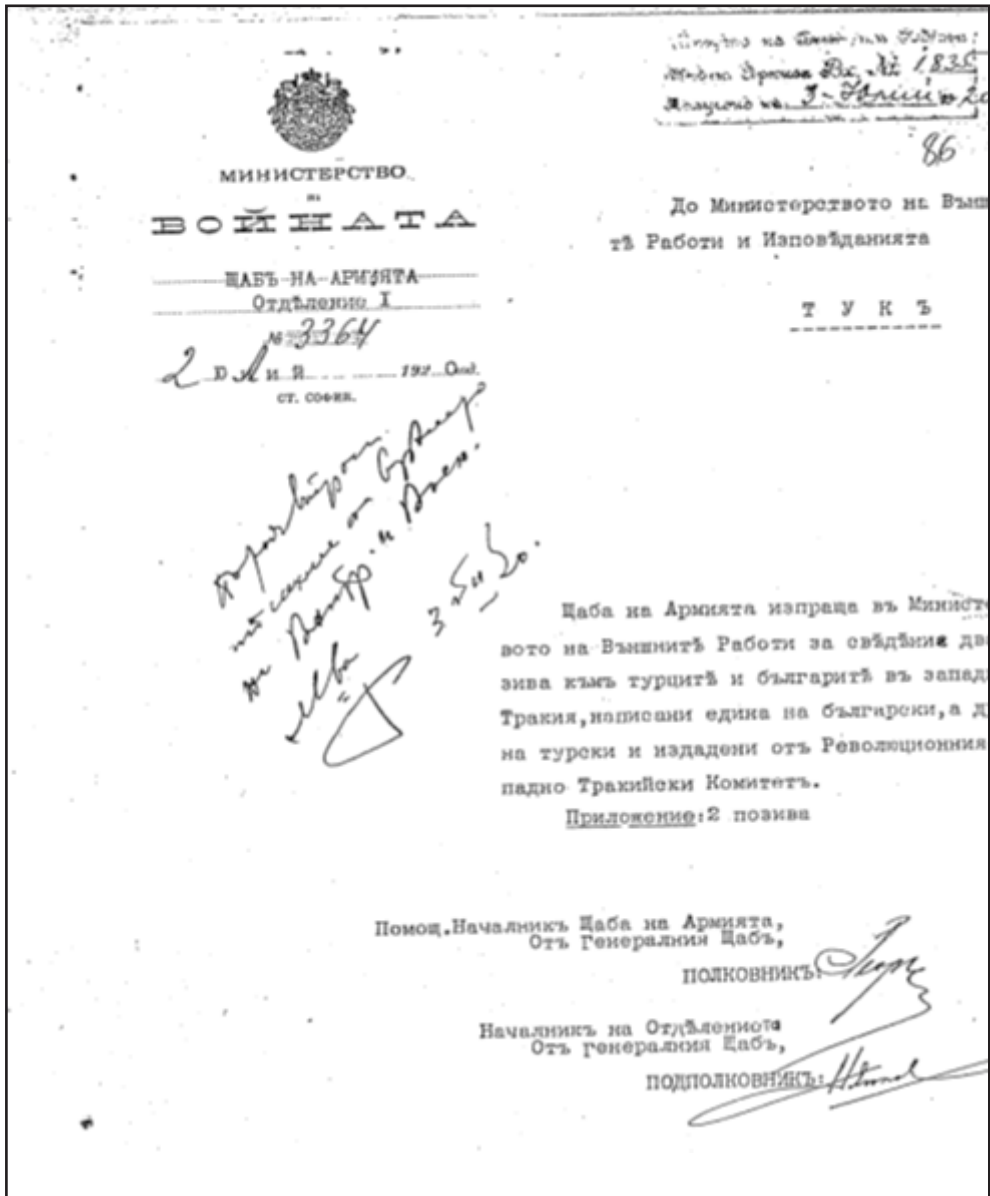
VELİKOV, Stefan, *Kemalistkata Revolütsiya i Bilgarskata Obştestvenost (1918-1922)*, İzdatelstvo na Bilgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1966.

VELKOV, Velko, "Kemal Atatürk i Bilgaro-Turskite Otnoşeniya", *Mejdunarodni Otnoşeniya*, Sofya, No: 2, 1977, ss. 129-134.

EKLER:

Ek-1: Yunan işgaline karşı Batı Trakya'da dağıtılan bildirilerin Bulgarca ve Türkçe birer örneği Bulgaristan Genelkurmay Başkanlığından Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilmiştir.

(Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 86, 83, 84.)

83

ПОЗИВЪ

Къмъ Турцитѣ и Българитѣ въ западнѣ Тракия.

Тралийци!

Наредно една година сме чакали да чуемъ послѣдната дума на конференцията по Тракийския въпросъ. Вместо едно справедливо рѣшение на изрѣката конференция, което да ни осигури единъ миренъ и широкъ животъ ние отидохме съсъ издигнати на воми и левониски нещастия, на които краи не може да бъде другъ освѣтъ смъртъ. Конференцията прекъсна всичкитѣ поинти ирон рѣши да ни върнати на законниотѣ въ турцитѣ касаняща. Македония и Тосалия изселени изключително съ българни и турци значителни степенъ обезлюдени, измѣнѣтъ подъ зрени на гърцкото робство. Има ли българитѣ и турцитѣ въ сайта, който да не знае за гърцкитѣ злодеяния надъ българни и турци? Ако нѣй позволихъ гърцитѣ да станатъ господарѣ на райската Тракия тѣмъ поуми нѣма да продължатъ усилно цѣлони интереснитѣ на българското и турско население въ тази провинция?

ТРАКИЙЦИ!

Намъ остава да изгладимъ още единъ послѣднитѣ думѣ къмъ нашата свѣщана земя. Вместо да изгладимъ различни язи и родни отидохме по-добри не биде ако ние учимъ въ войнитѣ найблизкитѣ пригърдени, но да не изгладимъ за нищо въ сайта на луханиа и копривна гърцѣ да се гадни надъ божино ни отидохме.

За да се запази свободата и независимостта на нашето оточество образуванъ е "Революционенъ Тракийски Комитетъ" който е организиралъ независимостъ. Всѣмъ годитѣ да носи оръжие е длъженъ да се критиче нѣмъ отидохме нѣмъ на тази организация. Който се не може изгладимъ и изгладимъ на тази идея и усилни гърцкото дѣло не биде убитъ.

Тракия не е била, не е и нѣмъ биде гърца!

Тракия не биде управлениа отъ собственитѣ си чѣда!

Наредъ Тракийски хубрени! Нѣмъкѣмъ дѣмъ въ който нѣмъ тѣмъ да дѣмъ нѣмъ нѣмъ нѣмъ, че сте достойни синоне на достойни бани! Нѣмъкѣмъ нѣмъ нѣмъ нѣмъ нѣмъ тѣмъ да дѣмъ дѣмъкѣмъ нѣмъ на това нѣмъ нѣмъ нѣмъ.

Грибете оръжието и хѣмъ на баниа!

Да живѣе независима Тракия!

Да живѣе революцията!

Другъ Гърца!

غربي ترا كيا تورك وبولغارلرينه

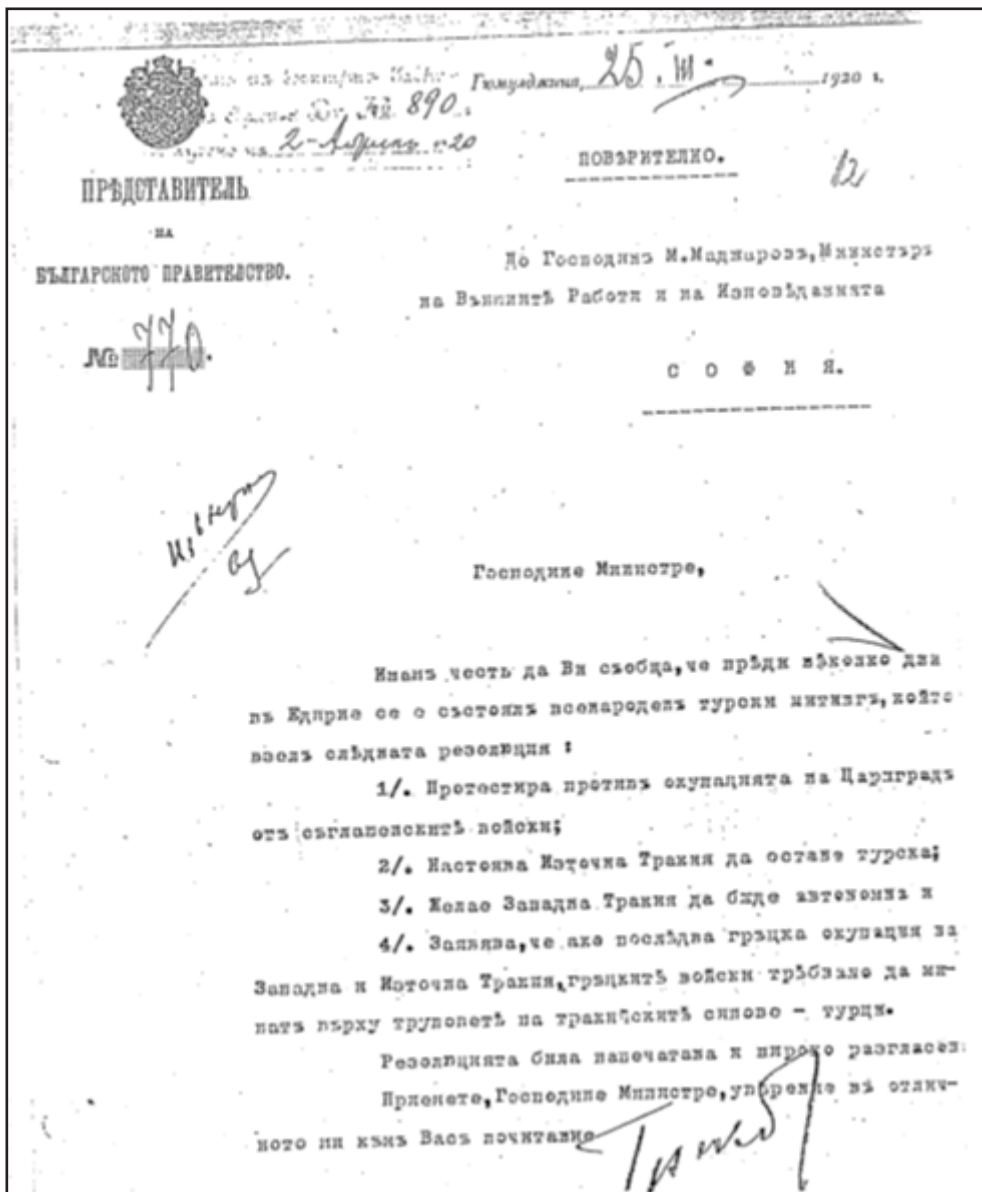
قهرمان ترا كيلىز ا...

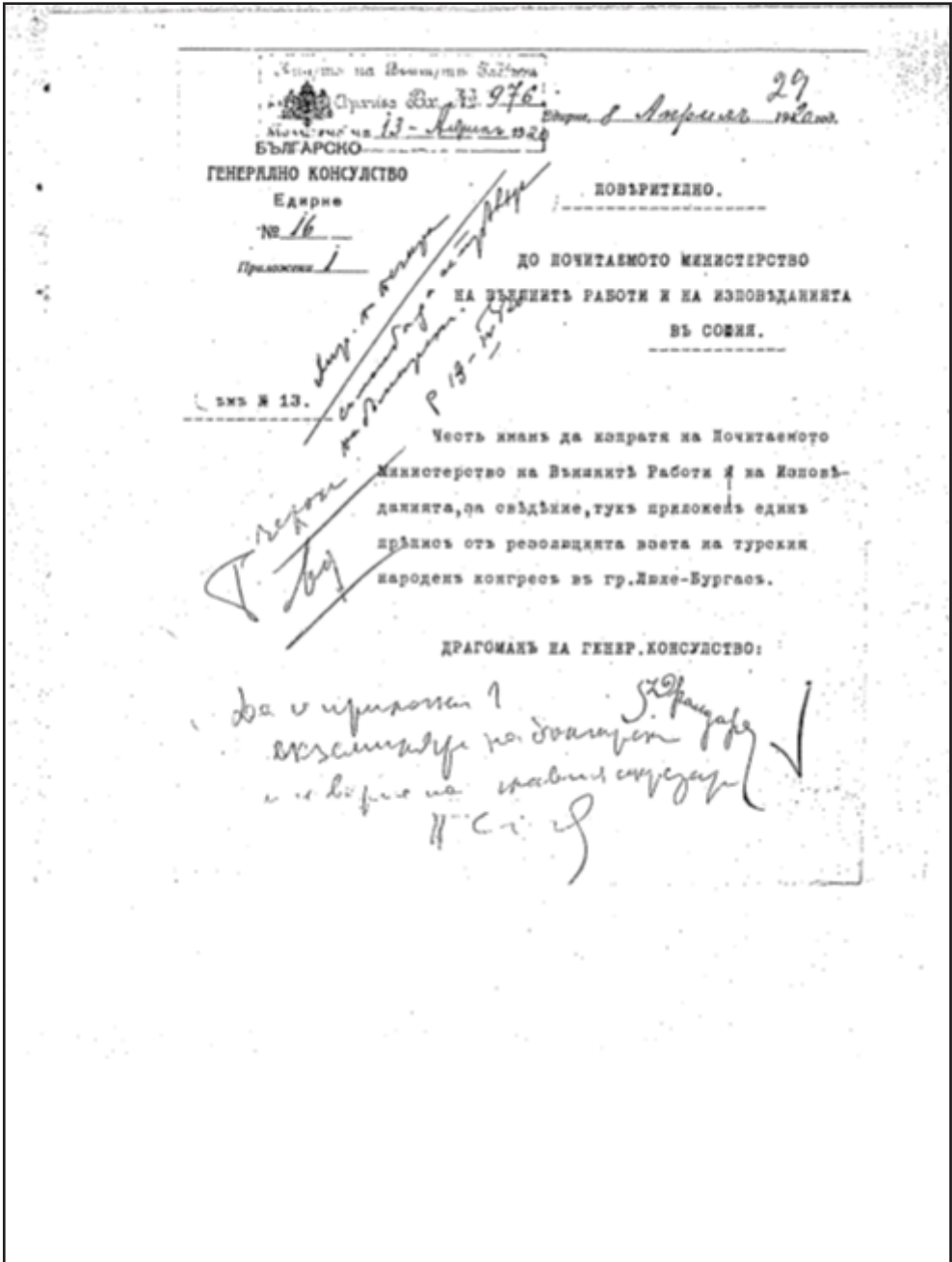
بريق سونرى بيهه يره نوترالى مودا بلكه ... خال برقرار صدور ايدىگي
 نطق لوتراى حق و عدالى بر طرفه رهاوق يى حيوان سوردورنىك تصادىقه سوق
 ايدىگي كي پوتايلىك سونكوسى آتنده بيان وركه دعوت ايدى . قوق نه اولكي كوزل
 تورك سايلى كوزمىك لوكنده ... پوكون ايش اون نالمان باشه كيسه يوق ... هه
 دعا دونك سوكيل دونه و قولا يرد آيه كي بزه استالده باشزه كه بىگري كوشويود .
 سلايىك كه معروف ياسى نالا تيارو دگي ا... قولادىگي پروك ياسىك ائتمىك سىلارنى
 پوكون ويزدوس بىچىسى اولمىشى ا... اسكپده زانداره دارمسه . تاموت نجاوز ايدىن
 تورك قايته اولمىش شىي ايتار پوان زاندارى دگي ا... ديتونده اولاتىر كى ايك ذوقى
 وكتامىز مسلمان به دوم زاندارى اولمىدى ا... ايرن ساجيت ملكت پوتايلى
 كينچ پورويىك سيمىتايىك پىطرزه دوام ايدىك پوما نوموا تورك نوسىك هو ولاهت
 چايىنه چته كيسىك شىيى وارسى ا... ايه يوق دگي ا... اولمىش اى ترا كيلىز بزه
 حوك پروتپه قايى مزى و طىزى ايرن آغلارنى ترك ائتمىش پوكون اوكى مطلق و
 سىجاق سيمىته سوه سوه اوكى ... پوك ايجون ملكتىرك حريت واستقلالى مصله ايك
 اوزده سون ترا كيا اشتلال قوسىسى . نىك ائش وپوتوب پوتون كىلارى نىكلاى
 ايجرىته آتندى .

الى صلاح طوتان هر كىك پوتوب به ائصال لازمدى . ائصال نىك اولمىشك عهدىرت
 مذب وكتاف سارمى سورد آشره اينا ائيدىز . آرزوى مليه خلاف اولدى پوتايلىر
 تايى وخدمت ايدىك م شىس ائلاف ايدىك ايدى . ملكت ايجرىتمىش ائشونىك قلاىك
 ائيدىگى كي پوتايلىر و ائيدىگى اينا مئشىس دىبه مئ قايته اوغرايه بقدر . هر كى يئىل
 و ايرن اولدىك ترا كيا پوتانستان دكدر . اولمىش . اولمىش بقدر . ترا كيدى ائلكز اولادى
 سكران اوله بقدر . پوكان قايىلانه قايىلوه شىب و زود حس و قاييه دوشن تورقادر
 ملكتى ترك ائش و نىشسىك مشولامده قيرىملىدور . عكس سله آتريده اوغرايه مئ
 مائت ديكردن فرقى اولمىش بقدر . حايدى ترا كىك قهرمان كىلارى ا... اميل ائلكز
 كىب و سرب اولادى لوقه كىزى ائبان ايدىك كون كدى . قىمى پوتايلىر سىلارى
 پىدريه ك دقايه حوك ايدى . حايدى مانغ باشه . صلاح ائنه ا... ائلسون ترا كيا .
 ائلسون اشتلال . قهر اولسون پوتايلىر ا

Ek-2: Gümülcine'deki Bulgaristan Hükûmeti Temsilcisi tarafından Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı M. Macarov'a gönderilen, Edirne mitingi ve alınan kararlara dair gizli belge.

(Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 12.)

Ek-3: Bulgaristan Edirne Başkonsolosluğundan Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, Lüleburgaz Kongresi ve kararları ile ilgili gizli yazı ve Türkçe bildiri.

(Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 29-g.)

مقدّمه

اولاً عرفت انك قد اخطرتني بحرفك في تاريخ ١٠ من شهر ربيع الثاني سنة ١٣١٠ هـ في حقنا من غير ان يخطر ببالنا ان يكون
 من طرفك انك انت من سائرنا في حقنا من غير ان يخطر ببالنا ان يكون من طرفك انك انت من سائرنا في حقنا من غير ان يخطر ببالنا ان يكون

١ - نذكرك عظيم برؤيتك في زماننا اذ كنت ابراهيم حامي ، نازك ، ساجد و انصاره اسيار و برهه و راجح
 فيرد و اعدوا ايضاً معني و عائلتي اسما في تاريخنا من غير ان يخطر ببالنا ان يكون من طرفك انك انت من سائرنا في حقنا من غير ان يخطر ببالنا ان يكون

٢ - عرفت انك قد اخطرتني بحرفك في تاريخ ١٠ من شهر ربيع الثاني سنة ١٣١٠ هـ في حقنا من غير ان يخطر ببالنا ان يكون
 من طرفك انك انت من سائرنا في حقنا من غير ان يخطر ببالنا ان يكون من طرفك انك انت من سائرنا في حقنا من غير ان يخطر ببالنا ان يكون

٣ - نذكرك عظيم برؤيتك في زماننا اذ كنت ابراهيم حامي ، نازك ، ساجد و انصاره اسيار و برهه و راجح
 فيرد و اعدوا ايضاً معني و عائلتي اسما في تاريخنا من غير ان يخطر ببالنا ان يكون من طرفك انك انت من سائرنا في حقنا من غير ان يخطر ببالنا ان يكون

٤ - عرفت انك قد اخطرتني بحرفك في تاريخ ١٠ من شهر ربيع الثاني سنة ١٣١٠ هـ في حقنا من غير ان يخطر ببالنا ان يكون
 من طرفك انك انت من سائرنا في حقنا من غير ان يخطر ببالنا ان يكون من طرفك انك انت من سائرنا في حقنا من غير ان يخطر ببالنا ان يكون

٥ - نذكرك عظيم برؤيتك في زماننا اذ كنت ابراهيم حامي ، نازك ، ساجد و انصاره اسيار و برهه و راجح
 فيرد و اعدوا ايضاً معني و عائلتي اسما في تاريخنا من غير ان يخطر ببالنا ان يكون من طرفك انك انت من سائرنا في حقنا من غير ان يخطر ببالنا ان يكون

٦ - عرفت انك قد اخطرتني بحرفك في تاريخ ١٠ من شهر ربيع الثاني سنة ١٣١٠ هـ في حقنا من غير ان يخطر ببالنا ان يكون
 من طرفك انك انت من سائرنا في حقنا من غير ان يخطر ببالنا ان يكون من طرفك انك انت من سائرنا في حقنا من غير ان يخطر ببالنا ان يكون

٧ - نذكرك عظيم برؤيتك في زماننا اذ كنت ابراهيم حامي ، نازك ، ساجد و انصاره اسيار و برهه و راجح
 فيرد و اعدوا ايضاً معني و عائلتي اسما في تاريخنا من غير ان يخطر ببالنا ان يكون من طرفك انك انت من سائرنا في حقنا من غير ان يخطر ببالنا ان يكون

٨ - عرفت انك قد اخطرتني بحرفك في تاريخ ١٠ من شهر ربيع الثاني سنة ١٣١٠ هـ في حقنا من غير ان يخطر ببالنا ان يكون
 من طرفك انك انت من سائرنا في حقنا من غير ان يخطر ببالنا ان يكون من طرفك انك انت من سائرنا في حقنا من غير ان يخطر ببالنا ان يكون

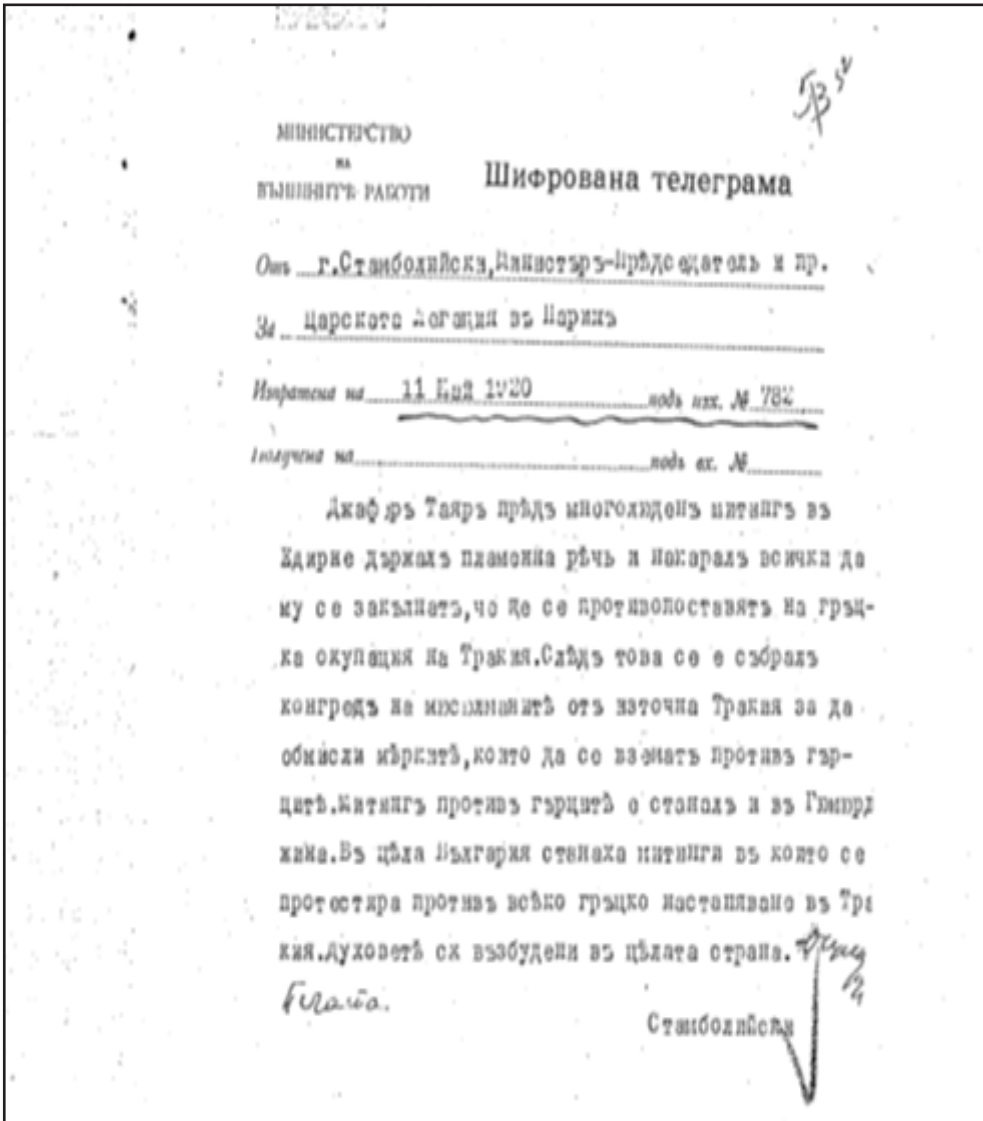
٩ - نذكرك عظيم برؤيتك في زماننا اذ كنت ابراهيم حامي ، نازك ، ساجد و انصاره اسيار و برهه و راجح
 فيرد و اعدوا ايضاً معني و عائلتي اسما في تاريخنا من غير ان يخطر ببالنا ان يكون من طرفك انك انت من سائرنا في حقنا من غير ان يخطر ببالنا ان يكون

١٠ - عرفت انك قد اخطرتني بحرفك في تاريخ ١٠ من شهر ربيع الثاني سنة ١٣١٠ هـ في حقنا من غير ان يخطر ببالنا ان يكون
 من طرفك انك انت من سائرنا في حقنا من غير ان يخطر ببالنا ان يكون من طرفك انك انت من سائرنا في حقنا من غير ان يخطر ببالنا ان يكون

تقريباً

Ek-4: Başbakan Stamboliyski'den Paris'te bulunan Bulgaristan Krallığı Heyetine, Trakya'nın Yunanlılar tarafından işgali üzerine Türklerin ve Bulgarların mitingler yaptığını bildiren şifreli telgrafı.

(Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 52.)

Ek-5: Bulgaristan'ın Edirne Başkonsolosluğundan Dışişleri Bakanlığına, Yunanlıların Edirne'yi boşaltmaları üzerine Türk halkının her yere Türk bayrakları ile Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'nın resimlerini astıklarına dair rapor.

(Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 299.)

